

STRATEJİK BAKIŞ

AREL USAM | E-Dergi

Nisan 2023 | CİLT: 2 SAYI: 7

POST HEGEMONYA SONRASI DÖNEM

Ali Bilgin VARLIK

KÜRESEL DEMOKRATİK GERİLEME: NEDENLER, AKTÖRLER, SONUÇLAR

Aslı KELKİTLİ

DİPLOMASİNİN GELECEĞİ

Ege MERSİN

ASYA'NIN YÜKSELİŞİ

Cüneyt AKALIN

KÜRESEL RİSKLERE BAKIŞ (WEF): POLİKRİZ VE PERMAKRİZ

İ. Melih BAŞ

GELECEĞİN KENTLERİ

Levent UZUNÇIBUK

TÜRK MİLLİ UZAY HEDEFLERİ: YENİLİKÇİ TEKNOLOJİ VE İNOVASYONLA TÜRKİYE

UZAYA GİDİYOR

A. İnci SÖKMEN ALACA

NEVRUZ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLERİN GELECEĞİ

Mandana TİSHEHYAR, Cüneyt AKALIN

İÇİNDEKİLER

5

POST HEGEMONYA
SONRASI
DÖNEM
(Ali Bilgin VARLIK)

11

KÜRESEL
DEMOKRATİK
GERİLEME:
NEDENLER,
AKTÖRLER, SONUÇLAR
(Aslı KELKİTLİ)

20

DİPLOMASİNİN
GELECEĞİ
(Ege MERSİN)

25

ASYA'NIN YÜKSELİŞİ
(Cüneyt AKALIN)

30

KÜRESEL RİSKLERE
BAKIŞ (WEF):
POLİKRİZ VE PER-
MAKRİZ
(İ. Melih BAŞ)

35

GELECEĞİN
KENTLERİ
(Levent UZUNÇIBUK)

42

TÜRK MİLLİ UZAY
HEDEFLERİ:
YENİLİKÇİ
TEKNOLOJİ VE
İNOVASYONLA
TÜRKİYE UZAYA
GİDİYOR
(A. İnci SÖKMEN
ALACA)

48

NEVRUZ VE ULUSLAR-
ARASI İLİŞKİLERİN
GELECEĞİ
(Mandana TİSHEHYAR,
Cüneyt AKALIN)

STRATEJİK BAKIŞ

Arel USAM Dergi

Cilt: 2, Sayı: 7

Yayın Tarihi: Nisan 2023

Yayın Kurulu

Prof. Dr. Nurdan ÇOLAKOĞLU

Prof. Dr. C. Uğur ÖZGÖKER

Prof. Dr. Oktay BİNGÖL

Doç. Dr. Aylin ERDOĞDU

Dr. Öğr. Üyesi Selma ŞEKERCİOĞLU
BOZACIOĞLU

Editör ve Sorumlu Müdür

Doç. Dr. Ali Bilgin VARLIK

Sayfa ve Kapak Tasarımı

Ege Mersin, Faruk Eren Bayraktar

Yasal Uyarı

Dergide yer alan makaleler yazarların şahsi görüşlerini içermekte olup, hiç bir kurum ve kuruluşu veya çalışanlarını bağlamaz. Dergide yayınlanan makalelerin her hakkı mahfuz olup, eğitim ve öğretim amacıyla uygun atıf/ gönderme kuralları çerçevesinde kullanılabilir.

Sunuş

Sunuş

Saygıdeğer okurlarımız

Uluslararası siyaset ve küresel politik ekonomide önemli değişimlerin yaşandığı bir dönemden geçiyoruz. 2010'da 'Arap Baharı' ile başlayan, Suriye iç savaşıyla sürekli krize dönüşen gelişmeler, Kovid-19 Salgını, Rusya-Ukrayna Savaşı, ABD-Rusya ve ABD-Çin rekabetiyle yoğunluğu artarak ve dalgalanmalara yol açarak günümüze kadar uzandı. Bu tür bir bağlamda Stratejik Bakış'ın bu sayısı yaşanmakta olan değişimlerin öne çıkan boyutlarına ve çözüm yollarına ayrıldı.

Uluslararası sistemdeki dalgalanmalara ve değişime Doç. Dr. Ali Bilgin Varlık, "Post Hegemonya Sonrası Dönem" başlıklı makalesinde, hegemonyanın krizi ve dönüşümünü büyük güçlerin kapasite değişimi odağında küresel ekonomik sistem, teknolojik ve demokratik dinamiklerin olası görünüm-leriyle yanıt arıyor. Bu kısa makale, hegemonya olgusunun ve krizinin realist ve neoliberal bakış açılarının ötesinde kapitalizm, tarihsel blok, zor ve rıza odaklı Neo-Gramşiyen bir yaklaşımla tartışılması gerekliliğine kapı aralıyor. Uluslararası siyasette diğer bir dinamik liberal dönüşümün öngörü ve beklentilerinin aksine otokratik eğilimlerde dikkate değer yükselişidir. Doç. Dr. Aslı Kelkitli, makalesinde küresel demokratik gerilemenin nedenlerini, aktörlerini ve sonuçlarını küresel ölçekte batı ülkelerinde liberal olmayan uygulamalar, otokrasilerin artan siyasi-ekonomik ağırlıkları ve yükselen güçlerin otokratik eğilimleri bağlamında inceliyor.

Uluslararası sistemin yapısında ve devletlerin yönetim eğilimlerinde yaşanan değişimlerin yönü ne olursa olsun sistemde uyumsuzlukların ve çatışmaların çözümü ile istikrarın ve görece barışın sürdürülmesinde diplomasi en etkin araç olmaya devam ediyor. Bu noktada Ege Mersin, diplomasiye kısa bir giriş yaparak olgunun geleceğini, müzakere içeren özü aynı kalsa da uygulama şekli olarak dijitalleşmeyi tartışıyor.

Bu sayının dördüncü makalesi Prof. Dr. Cüneyt Akalın tarafından "Asya'nın Yükselişi" başlığıyla kaleme alındı. Makalede, ABD önderliğindeki Atlantik Cephesinin gerilemesi ve Avrasya'nın yükselişi tarihsel akışı ve çoklu dinamikleriyle özetlenirken dünyanın günümüzde güçlü Asya devletlerinin önderliğinde yeni bir uluslararası düzen arayışı içinde olduğu öne sürülüyor. Makale bu itibarla Asya'nın içselleştirip, aynı zamanda kısmen dönüştürdüğü kapitalizmin hegemonyasının sürmesine neo-Gramşiyen yanıt içeriyor. Küresel sistemde yaşanan dağlanma ve değişimlere kapsayıcı bir yaklaşım Prof. Dr. Melih Baş, tarafından "Küresel Risklere Bakış: Polikriz ve Permakriz" başlıklı çalışmada yer alıyor. Makalede küresel sistem krizlerin çeşitliliği, çokluğu ve devamlılığı ile nitelenirken, çözüm yolları olarak küresel-ulusal bakışın ve sosyal-paylaşımçı yönü kuvvetli bir kapitalizmin gerekliliği vurgulanıyor.

Uluslararası sistemin yukarıda tanımlanan dinamiklerinde diğer bir değişim kentlerin artan rolü ve geleceğin eğilimleridir. Dr. Öğr. Üyesi Levent Uzunçibuk, "Geleceğin kentleri" isimli makalesinde hızlı nüfus artışının, sosyo-ekonomik dinamiklerin, teknolojinin ve çevresel gelişmelerin geleceğin kent-

lerin özelliklerini nasıl ve ne yönde belirleyeceğini ele alıyor. Yazar, geleceğin kentlerinde ön plana çıkan kentsel güvenliğin çok aktörlü doğasına da işaret ediyor. Güvenlik denilince, çağımızda sınırlar, stratejik bölgeler ve kentsel alanların ötesinde uzay da kapsama dahil olmaya başladı. Bu bağlamda devletler arasında uzay yarışı da başladı. Doç. Dr. Aşkın İnci Sökmen Alaca, “Türk Milli Uzay Hedefleri: Yenilikçi Teknoloji ve İnovasyonla Türkiye Uzaya Gidiyor” başlıklı makalesiyle bu önemli konuyu irdelerken Türkiye'nin çabalarını okuyucunun dikkatine getiriyor.

Stratejik Bakış'ın bu sayısında son olarak, Türk dünyasında ve Asya coğrafyasında önemli kültürel etkisi olan ve geçtiğimiz ay idrak ettiğimiz Nevruz'un uluslararası ilişkiler bağlamına yer verildi. İranlı akademisyen Dr. Mandana Tishehyar ve Prof. Dr. Cüneyt Akalın, “Nevruz ve Uluslararası İlişkiler Teorileri” başlıklı makalede Nevruz'un Balkanlardan Doğu Asya'da Çin'e ve Moğolistan'a kadar uzanan çok geniş bir coğrafyada bölgeselleşme sürecine ve çok taraflı iş birliğine olumlu katkı sağlayabileceğini gündeme taşımaktadır.

Saygılarımla

Prof. Dr. Oktay Bingöl

Arel USAM Müdürü

POST HEGEMONYA SONRASI DÖNEM

Ali Bilgin VARLIK

Doç. Dr. İstanbul Arel Üniversitesi, İİBF,
Uluslararası İlişkiler (İng) Bölümü, ali-
bilginvarlik@arel.edu.tr, ORCID: 0000-
0002-5265-2321

Bu makale yazarın İstanbul Güvenlik
Konferansı 2022’de sunduğu “Multiple Fu-
tures of the Post-After Hegemony” başlıklı
bildirisinin büyük ölçüde tercümesidir.

Giriş

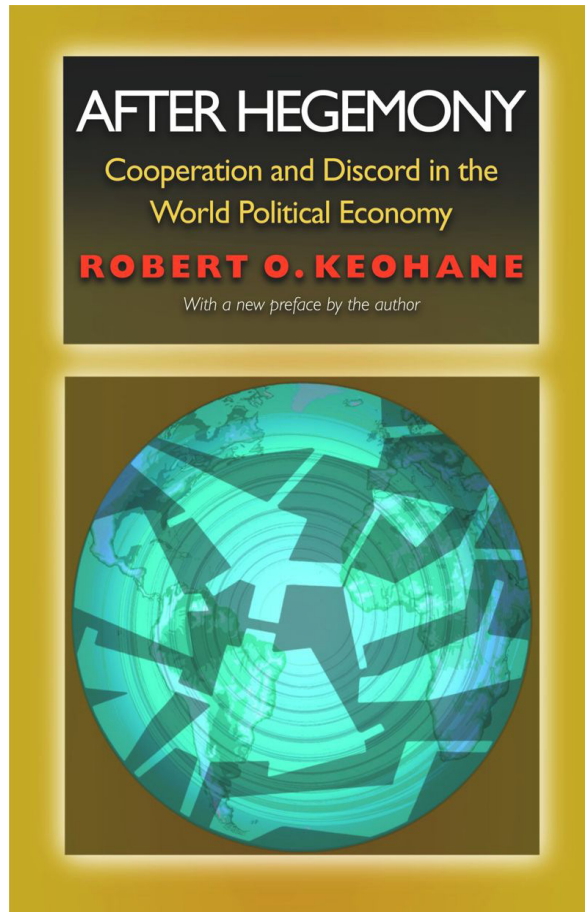
Gelecekte uluslararası siyasetin nasıl bir şekil alabileceği sorusunun cevabı her zaman en kritik araştırma alanlarından birini oluşturmuştur. Geleceğe yönelik projeksiyonlarda bulunma konusunda görece başarılı olan kuramlar, başat gücün ya da büyük güçlerin kim ya da kimler olacağını ve bunların küresel siyaseti nasıl şekillendirebileceğini iyi okuyabilen öngörülere dayanmıştır. Küresel başatlığın olmadığı bir dünyaya ne dersiniz? Bu makalenin ana savı, Soğuk Savaş sonrasında hâkim olan "hegemonya sonrası" döneminin sona ermek üzere olduğu ve gelecekteki uluslararası siyasi arenanın "post hegemonya sonrası" koşullar altında şekilleneceğidir.

Robert Keohane'nin (1984) "Hegemonya Sonrası (After Hegemony) başlığıyla yayınlanan çalışmasında da belirttiği üzere "hegemonya sonrası" kavramı, ABD'nin hakimiyetinin erozyona uğramasına rağmen –özellikle uluslararası ekonomi-politik sistemin devamlığı bağlamında– dünya düzeninin sürdürülmesi için hegemonya düzeninin kurum, rejim ve pratiğinin bir şekilde devam ettiği bir sistemi ifade etmektedir.

Yakın geçmişte ise ABD'nin "hegemonyadan sonra"ki dönemin konforunu daha fazla sürdüremeyeceği yönünde çok sayıda emare görülmektedir. Öte yandan, diğer büyük güçler bu rolü doldurmada oldukça yetersiz kalmaktadır. Öyle görünüyor ki gelecekte, tüm potansiyel küresel hegemonlar, diğerlerinin başatlık çabalarını boşa çıkarmaya çalışırken, daha önce hegemonik ulus-

lararası sistemden mustarip olan dünyanın geri kalanı muhtemelen herhangi bir hakimiyeti kabul etmekte isteksiz olacaktır. Bu iki dinamik, küresel hegemonyadan radikal bir kopuşun başlıca güdüleyicileri olacaktır. Hızla değişen, karmaşık güvenlik ortamı devam ettiği sürece her potansiyel küresel gücün hakimiyet veya hegemonya kapasitesi ciddi şekilde sorgulanacaktır. Dördüncü Sanayi Devrimi'ni tetikleyen küresel ekonomik sistem ile birlikte teknolojik gelişmeler, giderek daha fazla kırılmaya eğimli hale gelen demografik fay hatları ve çok aktörlü anarşik; bazen kaotik uluslararası siyasi ortam ve bölgeselleşmenin artan cazibesi "post hegemonya sonrası" dönemin yapı taşlarını oluşturacaktır.

Post hegemonya sonrasının beklenen sonuçları, muhtemelen her toplumsal sınıf ve toplum için aşırı ölçüde farklı özellikler taşıyan "çoklu gelecek" olacaktır. Bu yeni ortamda, bölgesel ve küresel riskler, tehditler ve tehlikeler daha önce görülmemiş bir şekilde birbirinin içine geçecektir. Diğer bir ifadeyle dünyanın bir yerinde gerçekleşen bir olayın küresel yansımaları önceki dönemden çok daha belirgin bir şekilde hissedilecektir.

Post-Hegemonik Arenanın Unsurları

Küresel Ekonomik Sistem ve Teknolojik Gelişmeler

Küresel ekonomik sistem

Karl Marx'ın (1963: 122) 1847'de "Felsefenin Sefaleti"nde işaret ettiği üzere, toplumsal ilişkiler üretici güçlerle yakından bağlantılıdır. Altyapıyı oluşturu-

ran; ekonomik sistemler ve teknoloji, dünya çapında birey, toplum, devlet ve uluslararası düzeylerde; sosyal, kültürel ve politik dokular gibi üst yapıları şekillendirmeye devam edecektir.

Küresel ekonomik sistem, sözde liberal ancak daha çok 'topallayan' liberal ve hatta vahşi bir kapitalist ekosistemden ibarettir. Bu ekonomik sistem, küreselleşmeyle birlikte sağladığı avantajlara rağmen, yoksullar ve zenginler arasındaki eşitsiz ilişki biçimini körüklemektedir. Batı, dünyanın geri kalanının kaynaklarını tüketirken, Afrika, Asya ve Güney Amerika'nın büyük kitleleri temel ihtiyaçlardan mahrum kalıyor. Bu eşitsiz ilişki biçimi sadece "kuzey-güney" ya da Immanuel Wallerstein'in Dünya Sistemleri kuramında ileri sürdüğü gibi "merkez - yarı-çevre - çevre" gibi coğrafi bağlamda değil, ülkelerin dahilinde de refahın adil/hakkani dağılımını gözetmiyor. Diğer bir ifadeyle, gelişmemiş - gelişmekte olan - gelişmiş ülkeler arasındaki ilişkiler hem devletler arasında hem de bu her üç kategorideki devletlerin içinde dezavantajlı grupların aleyhine işlemektedir.

Devletler içindeki bu eşitsizlik, vatandaşların

hâkim ideolojiye/mevcut düzene ve yönetici sınıfa duyduğu varsa sadakati; ancak daha fazla bir şekilde atfetmiş olduğu meşruiyeti aşındırırken, uluslar arasındaki artan ekonomik uçurum ve siyasal farklılaşma hegemonik bağları gevşeterek önceki patronlara veya müttefiklere karşı düşmanlıkları provoke etmektedir. Devletlerin zayıflayan entelektüel orta sınıfları, ittifaklar içindeki ideolojik bağları da eritiyor. Bu süreç, devlet ötesi şirketler ve çok uluslu şirketler için buldukları toplum içinde azınlıkta kalan işbirlikçi bir sosyal ve ekonomik sınıf yaratırken, kendi toplumundan giderek kopan ve yabancılaşan, reddiyeci veya muhalif duruşların radikalleşmiş kitlelerini oluşturuyor.

Teknolojik gelişmeler

Her teknolojik devrim -daha iyi bir terminolojiyle "evrim"- yeni bir dünya düzeni yaratır. 1980'li yıllardan itibaren dünya bilgi çağına tanık oldu. Bilgi çağında yaşanan altyapısal değişimler, küresel güçlerin hakimiyet kapasitesini zayıflatmıştır. Bilgi teknolojilerinin geniş kitlelere yayıla-

rak 'demokratikleşmesi', zaman ve mekân boyutlarını ortadan kaldırırken, hegemonik güçler için yarattığı fırsatların yanı sıra riskleri ve tehditleri de beraberinde getiriyor. Devlet dışı aktörlerin ve bireylerin artan bir şekilde hegemonik kontrolün dışında kalan bilgi kaynaklarına ulaşma kapasiteleri, mevcut dünya düzenine ciddi şekilde meydan okuyor.

Demografik Fay Hatları

Gelişmiş ülke nüfuslarının giderek daha fazla yaşlanmasına karşın gelişmekte ve az gelişmiş ülkelerde büyük artış gösteren genç nüfus oranı, bu ülkelerdeki çarpık kentleşme, mülteci ve göçmenlerin refah coğrafyalarına doğru akması, ekonomik krizlerin yaygınlaşması parçalanmışlık ve kutuplaşmayla birlikte Batı hegemonik sistemine karşı duruşu olan radikalleşmiş kitleler yaratıyor. Bunlara ek olarak, ayrımcılık, yabancı düşmanlığı, İslamofobi, Batı Dünyası'nda yaygınlaşan aşırı bireyselleşimin ve toplumsallaşmış ikiye bölünmüşlüğü yarattığı ahlaki çöküş anti-hegemonik eğilimleri

besliyor. Bu kutuplaşmanın mevcut gerilimlere yenilerini eklemesi muhtemel görünüyor.

Anarşik Uluslararası Siyaset

Dünya savaşlarının galipleri yeni dünya düzenlerini kurarlar. Hegemonik güçler tarihsel olarak dünya savaşlarından sonra ortaya çıkmış ve uluslararası düzeni şekillendirmiştir. Diğer taraftan barış dönemlerinde, daha zayıf ülkeler hegemon gücün tesis ettiği düzeni aşındırma eğilimindedir. Bunun tersi ise ancak hegemon devlete ihtiyaç duyulması halinde mümkündür. Soğuk Savaş sonrası dönemde –"tek kutuplu Amerikan Anı" olarak anılan 1989-1999 arasındaki on yıl hariç– ABD hegemonyasına ciddi şekilde meydan okunmuştur. Artık ne II. Dünya Savaşı ne de Soğuk Savaş sonrası düzenin koşulları mevcuttur.

Uluslararası siyasi ortam doğası gereği anarşiktir. Dünya düzeni dediğimiz şey, süper güçlerin veya büyük güçlerin hegemonyasıdır. Hegemonyanın yokluğu, kaçınılmaz olarak uluslararası sis-

temdeki güç dengesini aşındırarak kaosa neden olama potansiyeli taşımaktadır. Bu koşullar altında, devlet dışı aktörler sadece devlet otoritesinin değil, aynı zamanda başat güçlerin prestijinin de temellerini oymaktadır.

arasındaki işlevsel iş birlikleri, eşitler arasındaki karmaşık karşılıklı bağımlılık ve hegemonyayı reddetme/boşa çıkarma yeni çağın ana belirleyicileri olarak ortaya çıkmaktadır. Bu faktörlerin birbirleri ile yakın ilişkileri vardır.

Gelecek İçin Tahmin

NATO'nun 2009 tarihli “Çoklu Gelecek Projesi: 2030'a Doğru Yolculuk” başlıklı stratejik çalışması, hegemonya sonrası koşulların artık sürdürülmeyeceğini, uluslararası sistemin onun ötesinde bir dünya düzenine doğru evrildiğini üstü kapalı olarak da olsa kabul etmesi açısından büyük önem taşıyordu.

Güç dengesi, çoğunluğa katılma, ittifak ve caydırıcılık gibi hem hegemonya hem de hegemonya sonrası koşulları açıklayan kavramlar, gelecekteki güvenlik ortamını açıklamada sınırlı kalmakta ve hatta yanıltıcı olmaktadır. Bu nedenle hegemonya sonrası dönemin daha iyi okunması yeni kavramları gerektirmektedir. Diğer bileşen faktörlerin yanı sıra; yeni bir bölgecilik anlayışı, devletler

Yeni Bir Bölgecilik Biçimi

Hegemonya sonrası dönemde, küresel kurum, kuruluş ve rejimlerin gücünün azalmasıyla birlikte, gevşek bağları olan yeni bir bölgecilik biçiminin hâkim olması muhtemeldir. Bu bağlamda, BM'deki kıta dayanışması, muhtemelen Güvenlik Konseyi'nde örgütü felç eden veto sistemine meydan okuyacaktır. Bu ortamda “Barış İçin Birleşme” türündeki Genel Kurul kararlarının artması beklenmelidir.

Hegemonya sonrası dönemde, NATO'nun güvenlik mimarisi muhtemelen yeniden şekillenecektir. Bu durumda İttifak'ın en zayıf zincirleri; Barış için Ortaklık ve Akdeniz Diyalogu girişimleri muhtemelen eski çekiciliğini kaybedecektir.

Avrupa-Atlantik bağlarındaki gevşeme ile birlikte, Avrupalı üyeler ABD'nin himayesini bugün olduğundan daha kesin bir şekilde sorgulayacaklardır. Bu yeni çağda, "küyerelcilik (glocalization)" muhtemelen küreselci yaklaşımın önüne geçme potansiyeline sahip olacaktır. Küresel ekonomik gücünün aksine AB daha içe dönük, korumacı, muhafazakâr ve bölgesel olacaktır.

Hegemonya sonrası dönemde eski rakipler arasında yakınlaşmalar yaşayacağız. Örneğin, tarihte ilk kez Karadeniz, Trans-Kafkasya ve Orta Asya'daki Rus ve Türk ulusal çıkarları örtüşmeye başlamıştır. Türkiye-İran ilişkileri, 'Nevruz coğrafyası'nda iş birliği ortamını teşvik etme potansiyeline sahiptir.

Devletler Arasındaki İşlevsel İş Birlikleri ve Eşitler Arasındaki Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık

Hegemonya sonrası koşullar altında devletler, muhtemelen her durum özel koşullarına göre peyder pey (case by case) iş birliğini gerçekleştiren bir hareket tarzı geliştirecektir. Bu ortamda devletlerin eş zamanlı olarak çatışan çıkarları için birbirleriyle mücadele ederken ortak çıkarları için iş birliğine gitmeleri şaşırtıcı olmayacaktır. Devletler, müttefiklerinin düşmanları veya eski "haydut devletleri" ile iş birliği yapmaktan çekinmeyeceklerdir.

Az gelişmiş – gelişmekte olan – gelişmiş ekonomiler arasında uçurumlar oluşturan kutuplaşma, diğerlerini bir kenara bırakırken sadece eşitler arasındaki karşılıklı bağımlılığı artıracaktır. Bu eğilim aynı zamanda muhtemelen yeni tip bölgeselciliği de besleyecektir.

Hegemonyayı Reddetmek

Rakipsiz bir küresel hegemonun yokluğunda

küresel başat güç olama çabasındaki adaylar arasındaki yarış, "oyun bozan" stratejileri öne çıkaracaktır. Diğer taraftan yeni bölgecilik anlayışı, hegemonya oluşturma çabalarını da küreselden bölgele doğru indirgeyecektir. Küresel ekonomik kutuplaşmanın kışkırttığı hegemonya karşıtı duygular da bu eğilime katkıda bulunacaktır. Özetle bu eğilimi "hegemonyayı reddetmek ya da boşa çıkarmak" olarak adlandırabiliriz.

Öngörülebilir gelecekte, ABD ve Çin'in küresel hakimiyet için başlıca adaylar olacağı kesindir. Ancak ABD'nin küresel hegemonyasını sürdürbilmesi bu ülkeye geçmişte olduğundan çok daha pahalıya mal olurken büyük ekonomik gücüne rağmen Çin, küresel bir hegemon olabilmek yolunda yetersiz kalacaktır. Sonuçta her iki devlet de –gerek aralarındaki rekabetin gerekse diğer kıtasal ve bölgesel güçlerin engellemesiyle– küresel hegemonyalarını sürdürülebilir kılamayacaktır. Bu noktada, AB, Hindistan ve Rusya gibi kıtasal güçler ve Brezilya, Endonezya, İran, Suudi Arabistan, Mısır ve Türkiye gibi bölgesel güçlerin tutumları belirleyici olacaktır. Öte yandan, uluslararası ortam o kadar birbirine bağımlı bir hal almıştır ki karşılıklı bağımlılık bir şekilde devam edecektir. Ancak devletler arasındaki ilişkiler ittifaklar sisteminden çok, belirli amaçlarla sınırlı, kısa süreli koalisyonlar, iş birlikleri ve bölgesel ortaklıklar formatında gerçekleşecektir.

Bu koşullar altında, güç dengesi, çevreleme, nüfuz alanları veya ittifak stratejileri kapsamındaki mekanizmalar geçmişte olduğu kadar etkili çalışmayacaktır. Dolayısıyla, küresel hegemonya adayları için en akılcı seçim, uluslararası güvenlik ortamını kendi lehlerine şekillendirmek için yönetilebilir istikrarsızlık bölgeleri yaratmak olacaktır. Yönetilebilir istikrarsızlık ortamı yaratmaya yönelik farklı stratejiler bulunmakla beraber bunlar arasında en güvenilir stratejilerden biri, rakip devleti birden fazla cepheye savaştırmaya zorlamak veya devam eden çatışmayı yıpratma savaşına dönüştürmektir.

KÜRESEL DEMOKRATİK GERİLEME: NEDENLER, AKTÖRLER, SONUÇLAR

Fatma Aslı KELKİTLİ

Doç. Dr., İstanbul Arel Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, aslike-
lkitli@arel.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-
0164-8736.

Giriş

1990'ların başlarında Sovyetler Birliği'nin yıkılması, Doğu Bloku'nun çözülmesi ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi ile beraber dolaşıma sokulan "tarihin sonu" tezi ile birlikte artık ideolojik bir rakibi olmadığı ve uluslararası sistem içerisinde yer alan devletlerin büyük çoğunluğu tarafından kademeli bir şekilde benimseneceği ileri sürülen liberal demokrasi aradan geçen otuz yıllık süre sonunda tahminlerin aksine küresel düzeyde başat siyasal rejim olamamıştır. Günümüzde dünya nüfusunun sadece beşte biri (Repucci ve Slipowitz, 2022: 1) tam anlamıyla özgür ve demokratik ülkelerde yaşamakta, %44'ü ise seçimli otokrasilerde hayatını sürdürmektedir (V-Dem Institute, 2022: 6) . Dünyadaki demokrasilerin yarısında liberal siyasi sistem gerilemekteyken demokratik rejime sahip olmayan ülkelerin yarısında ise siyasal rejim daha da otoriter ve baskıcı hale gelmektedir (International Institute for Democracy and Electoral Assistance, 2022: 1) .

Bu çalışma, küresel ölçekteki demokratik gerilemenin üç temel nedeni olduğunu iddia etmektedir. Birincisi, hukukun üstünlüğü, bireysel hak ve özgürlüklere saygı, azınlık haklarına önem verme gibi demokratik ideallerin taşıyıcıları olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Avrupa Birliği'nde (AB) bazı hakların geri alınması ve illiberal pratiklerin yaygınlaşması, ikincisi otokratik siyasal sisteme sahip olan Çin ve Rusya gibi büyük güçlerin diğer otokrasilere verdikleri siyasi ve ekonomik destek, son olarak da nüfusları, ekonomik potansiyelleri ve artan siyasi ağırlıkları nedeniyle demokrasinin küresel ekseninde geleceğine nüfuz etme kapasitesine sahip olan Brezilya ve Hindistan gibi salıncak ülkelerde yaşanan otoriterleşmedir. Çalışma, ABD, AB, Çin, Rusya, Hindistan ve Brezilya'da demokrasinin erozyona uğramasını mercek altına alarak bu ülkelerde yaşanan demokratik gerilemenin küresel ekseninde liberal demokrasinin gelişimine olan etkilerini

analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Amerika Birleşik Devletleri (ABD)

Dünyanın ilk yazılı anayasasına sahip olan ve liberal demokrasinin en köklü ve en başarılı örneklerinden biri olarak kabul edilen ABD, 3 Kasım 2020 tarihinde gerçekleşen başkanlık seçimlerinde seçim sürecinin yara aldığı ve bizzat görevdeki başkan Donald Trump tarafından seçimler ile ilgili kuşku ve şaibelerin dillendirildiği bir deneyim yaşadı. Başkanlığa yeniden aday olan Trump, seçimin ardından yenilgiyi kabul etmedi ve rekabetin yoğun olduğu bazı eyaletlerde usulsüzlüklerin yaşandığını iddia ederek seçim kanunlarının tam olarak uygulanması için mahkemeye başvuracağını ilan etti (Breuninger, 2020) . Seçimleri Joe Biden'ın kazandığı yedi eyaletteki (Arizona, Georgia, Michigan, Nevada, New Mexico, Pennsylvania, Wisconsin) Cumhuriyetçi meclis üyelerinin birçoğu ise Kongre'ye sahte seçim sertifikaları göndermek suretiyle seçim sonuçlarının değiştirilmesine çalıştı (American Oversight, 2022) . Trump taraftarları 6 Ocak 2021'de daha da ileri giderek Kongre'yi bastı ve Biden'ın başkanlığını resmileştirecek olan oturumu engellemeye teşebbüs etti. Kongre baskını Amerikan demokrasisi ile ilgili endişeleri arttırırken ABD seçim sisteminin kırılma noktası olarak Mart 2019'da Özel Danışman Robert Mueller'in Adalet Bakanlığı için hazırladığı ve Rusya'nın ABD'deki 2016 başkanlık seçimlerine kapsamlı ve sistemli bir şekilde müdahale ettiğini ortaya çıkaran rapor ile su yüzüne çıkmıştı (Mueller, 2019: 1) .

ABD'de demokratik gerilemenin örneklerinden bir diğeri de bazı kazanılmış hakların geri alınması sürecinin başlamış olmasıdır. Trump döneminde Yüksek Mahkemeye atanan üç muhafazakâr yargıcın katkılarıyla Haziran 2022'de kürtaşı anayasal bir hak haline getiren 1973 tarihli Wade karşı Roe kararı iptal edildi. Böylelikle artık eyaletlerin kendi kürtaşı yasalarını belirlemelerinin önü açılmış oldu. Bütün bu gelişmeler karşısında

hem ABD’de hem de dünyada demokrasiyi güçlendirmeyi kendisine şiar edindiğini ilan eden Biden-Harris Yönetimi Aralık 2021 tarihinden itibaren otoriter eğilimlere karşı demokrasiyi korumak, yolsuzluklarla mücadele etmek ve insan haklarına saygıyı geliştirmek amacıyla Demokrasi Zirveleri organize etmektedir (U.S. Department of State, 2023) . ABD’nin demokrasinin küresel ölçekte konsolidasyonu amacıyla yeniden liderliğe soyunması olumlu bir adım olarak gözüktüğü de Demokrasi Zirveleri’ne çağrılan devletlerin bir kısmının demokrasi derecelendirme kuruluşları tarafından yarı özgür (Endonezya, Hindistan, Nijerya, Pakistan, Senegal) veya özgür değil (Angola, Irak, Kongo Demokratik Cumhuriyeti) olarak tanımlanmaları ABD’nin demokratik kriterlerden çok ulusal çıkarlarını öncelediğini akla getirmektedir.

Avrupa Birliği (AB)

AB’deki, demokratik gerilemenin temel kaynağı 2004 yılında Birlik bünyesine katılan Macaristan ve Polonya’da hukukun üstünlüğü, güçler ayrılığı, bireysel hak ve özgürlüklere saygı, medyanın bağımsızlığı, sivil toplum kuruluşlarının serbestliği gibi konularda yaşanan sorunlardır. Polonya’daki Hukuk ve Adalet Partisi (PiS) hükümeti 2015 yılından beri yargı mekanizmasını kendisine yakın isimlerle doldurmaktadır ve bu durum yargıç atamalarından sorumlu Ulusal Yargı Konseyi’nin bağımsızlığı konusunda soru işaretleri doğurmaktadır. 2017’de yargıçlarla ilgili davalara bakmak (açığa alma ve görevden alma da dâhil) için kurulan Disiplin Dairesi de AB’nin tepkisini çekmiştir. Polonya’da ayrıca ulusal televizyondaki bağımsız gazeteciler sansürlenmekte, iktidar partisi anti-LGBTQ+ söylemlere başvurmaktadır (Waters, 2022).

AB Komisyonu, Polonya'nın yargı reformlarından dolayı yürütme ve yargı arasındaki güçler ayrılığının ortadan kalktığı gerekçesiyle 20 Aralık 2017'de üye ülkelerin AB değerlerine (insan onuruna saygı, özgürlük, demokrasi, eşitlik, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı) saygı duymalarını öngören AB Antlaşması'nın 7. Madde' sini ihlal edip etmediğinin araştırılmasını istedi. Avrupa Adalet Divanı Temmuz 2021'de Disiplin Dairesi'nin ivedilikle kapatılması talebinde bulunurken Ekim 2021'den itibaren de Polonya'yı gün başına 1 milyon avroluk cezaya çarptırdı (Freedom House, 2022a) . Brüksel'in Kovid-19 salgınının ekonomik etkilerini hafifletmek için hazırlanan kurtarma fonunu dondurmasının ardından Polonya, 15 Temmuz 2022'de Disiplin Dairesi'ni kapattığını yerine profesyonel sorumluluğa sahip yeni bir daire açacağını duyurdu (Tilles, 2022) . Yeni kurulacak dairenin de siyasi etkiye açık olma ihtimali AB'nin Polonya'ya yönlendirilecek fonları serbest bırakmasını engellerken Polonya 13 Ocak 2023'te yargının hesap verebilirliğini arttıran yeni bir kanunu kabul ederek AB'yi iknaya çalışmaktadır (Euronews, 2023) .

Macaristan, 2010 yılından beri Fidesz tarafından yönetilmektedir ve partinin kurucusu olan Viktor Orbán, AB ülkeleri içerisinde en uzun süredir görev yapan liderdir. Fidesz iktidarı döneminde Macaristan'da Anayasa Mahkemesi'nin ele aldığı davaların kapsamı daraltılırken, mahkeme yürütmenin siyasi baskısına açık hale gelmiştir. 1 Ocak 2012 tarihinde yürürlüğe giren yeni anayasa eklenen bir bölüm ile hükümetin terör tehdidi durumunda olağanüstü hal ilan etmesinin önü açılmış, 2015 yılında patlak veren Avrupa'daki göçmen krizi sonrasında Macaristan olağanüstü hal ilan etmiş ve bu durumu altı aylık yenilemelerle devam ettirmiştir. Avrupa Adalet Divanı Aralık 2020'de Macaristan'ın AB'nin iltica ve sığınma yönetmeliklerini ihlal ettiğine karar vermiş ve ülke mali yaptırımlara maruz kalmıştır (Netherlands Helsinki Committee, 2022) .

Macaristan, 2017'den beri Rusya'dakine benzer şekilde yurtdışından finansal yardım alan sivil toplum örgütlerini yabancı ajan olarak nitelendiren kanunlar çıkarmakta, hükümeti eleştiren sivil toplum kuruluşları yasal, idari ve mali bariyerlerle karşılaşmaktadır. Medya özgürlüğünden bahsetmenin mümkün olmadığı ülkede hükümet 2020 yılında LGBTQ+ bireyleri toplum düşmanları olarak tanımlamıştır (Bertelsmann Transformation Index, 2022a) . Macaristan'daki illiberal uygulamalar Avrupa Parlamentosu (AP) tarafından eleştirilmiş ve Parlamento, 12 Eylül 2018'de Polonya'dakine benzer şekilde Macaristan'da da AB Antlaşması'nın 7. Madde' sinin ihlal edilmediğinin araştırılmasını talep etmiştir. AP ayrıca Eylül 2022'de Macaristan'ın artık tam bir demokrasi sayılamayacağını, hibrit rejime sahip seçimli bir otokrasi olduğunu ilan etmiştir (European Parliament, 2022) . AB Komisyonu da Macaristan'ın hukukun üstünlüğü ilkesine riayet etmediğinden dolayı AB bütçesinden Macaristan'a sağlanan fonların %65'ini (yaklaşık olarak 7,5 milyar avro) askıya almaya karar verdi (Petit, 2022: 6) .

AB, Macaristan ve Polonya'ya karşı şimdilik sadece mali yaptırım uygulamaktadır. Bunun iki sebebi bulunmaktadır. Birincisi, Rusya ile topyekûn bir mücadelenin sürdürüldüğü bu dönemde Polonya gerek en fazla sayıda Ukraynalı mülteciye ev sahipliği yapması gerekse de Ukrayna'ya verdiği siyasal ve askeri destek nedeniyle AB'nin vazgeçebileceği bir ülke değildir. Macaristan, Rusya'ya karşı daha ılımlı bir politikayı tercih etmesine rağmen AB'deki birliği koruma güdüsüyle siyasi bir yaptırıma uğramamıştır. İkincisi AB Konseyi'ndeki ortak dış politika ve savunma ile ilgili kararlarda aranan oybirliği ilkesi otoriter eğilimlere sahip iktidarların elini rahatlatmaktadır.

Çin

Çin'deki tek partili otoriter siyasal sistem gücünü korumakta, ülkeye insan hakları konusunda getirilen eleştirileri hükümet içişlerine karışma olarak

nitelendirmeye devam etmektedir. Çin Komünist Partisi hukukun üstünde kalmakta, Parti Genel Sekreteri ve Devlet Başkanı Xi Jinping ulusal güvenlik, dış işleri, ordu, idari reform gibi politika alanlarında karar verme sürecini daha da merkezi hale getirmektedir (Bertelsmann Transformation Index, 2022b) . Çin, Tibet ve Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde etnik ve dini azınlıklara baskı politikasını sürdürürken Hong Kong'un siyasi otonomisi 19 Aralık 2021 tarihinde gerçekleşen Yasama Meclisi seçimleri sonrası fiilen ortadan kalkmıştır (Repucci ve Slipowitz, 2022: 5) .

Çin, siyasi, ekonomik ve askeri gücünün artmasına paralel olarak ulusal çıkarları açısından beklentilerini önemli gördüğü otoriter rejimlere destek vermeye başlamıştır. Bu bağlamda Pekin, Myanmar'daki askeri cuntaya ve Venezueladaki Maduro yönetimine mali destek sağlamıştır. Çin, geliştirdiği altyapı projeleri (Kuşak ve Yol İnisiyatifi, Deniz İpek Yolu) ve kuruluşlarına ön ayak olduğu yeni finansal kurumlar ile (Yeni Kalkınma Bankası, Asya Altyapı Yatırım Bankası) özellikle Asya'da bir çekim merkezi haline gelmiş ve bölgenin gelişmekte olan ülkeleri için güçlü bir Batı-dışı alter-

natif olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca Güney Kore ve Japonya gibi demokratik siyasi rejimlere sahip ve ABD ile askeri ittifaklara sahip ülkeler bile Çin ile olan ticari ilişkilerine verdikleri önem nedeniyle Çin'in anti-demokratik uygulamalarını üst perdeden eleştirmekten kaçınmakta, bu durum da Çin'in bölgesel konumunu güçlendirmektedir.

Rusya

2000'li yılların ortalarında birey ve toplum yerine devleti merkeze alan, egemenlik ve içişlerine karışmama ilkelerini vurgulayan ve ülkenin geleneksel ve muhafazakâr özelliklerinin altını çizen egemen demokrasi kavramını ortaya atan Rusya'da (Kelkitli, 2018: 161) liberal demokrasi-den oldukça uzak olan siyasi sistem son on yılda daha da otoriterleşmiştir. Ocak 2020'de gerçekleştirilen anayasal değişiklikler sonrası ülkedeki güçler ayrılığı cumhurbaşkanının yetkilerinin genişletilmesiyle daha da zayıflarken 1999 yılından bu yana başbakan veya cumhurbaşkanı olarak ülkenin yönetiminde bulunan Vladimir Putin'in 2036'ya kadar Rusya devlet başkanı olarak görev yapmasının önü açılmıştır (Bertelsmann Transformation Index, 2022c) . Rusya'da muhalif

adayların seçimlere katılmaları engellenirken, yasa ve yargı büyük ölçüde yürütme tarafından kontrol edilmektedir. 2012 yılından beri siyasi eylemlerde bulunan ve yabancı ülkelerden finansal destek olan sivil toplum örgütleri yabancı ajan olarak nitelendirilmekte ve faaliyet göstermeleri zorlaşmaktadır. Ülkede toplanma özgürlüğü ve medya bağımsızlığı konusunda ciddi problemler mevcuttur. LGBTQ+ haklarındaki gerileme Nisan 2021'de anayasada yapılan değişiklikler sonrası evliliğin sadece erkek ve kadın arasında gerçekleşebilecek bir birleşme olduğunun belirtilmesiyle daha da belirginleşmiştir (Freedom House, 2022b) .

Rusya, Çin'e benzer şekilde Myanmar ve Venezueladaki otoriter rejimlere siyasi ve ekonomik destek vermiş, Belarus'ta 2020 yılında gerçekleşen seçimlere hile karıştığı gerekçesiyle gerçekleşen protesto gösterilerini bastırarak için Belarus'a polis desteği sağlayabileceğini açıklamıştır

(Tétrault-Farber ve Makhovsky, 2020) . Rusya'nın egemen demokrasi modeli Avrasya bölgesindeki ülkeler tarafından model alınmaktadır. Bu bağlamda Belarus ve Kırgızistan sivil toplum kuruluşları ile ilgili kanunlarını Rusya'daki muadillerini baz alarak güncellemiştir (Repucci ve Slipowitz, 2022: 23) .

Hindistan

Dünyanın en büyük demokrasisi olma özelliğine sahip olan ve bağımsızlığını kazandığı 1947'den itibaren Başbakan Indira Gandhi'nin olağanüstü hal ilan ettiği 1975-1977 yılları haricinde kesintisiz olarak demokratik bir siyasal sistem ile yönetilen Hindistan Bharatiya Janata Partisi'nin (BJP) 2019 yılında tekrar göreve gelmesinin ardından belirgin bir demokratik gerileme yaşamıştır. Hindistan, nüfusunun çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu tek eyalet olan Cammu Keşmir'in 70 yıldır sahip olduğu özel statüyü 5 Ağustos

2019'da kaldırdı ve eyaleti merkezi hükümet tarafından yönetilen iki idari bölgeye ayırdı. 11 Aralık 2019'da kabul edilen Yurttaşlık Değişikliği Kanunu ile Yeni Delhi 31 Aralık 2014'ten önce Afganistan, Bangladeş ve Pakistan'dan kaçarak Hindistan'a sığınmış olan dini azınlıklardan Müslümanlar haricindekilere otomatik vatandaşlık verdi (BBC, 2019)

Etnik, dini farklılıkları, kast sistemi, ekonomik problemleri, zayıf altyapısına rağmen Hindistan'ın demokratik bir siyasal sistemi sürdürmesinde seküler bir cumhuriyet olarak kurulmasının büyük katkısı olmuştur. BJP'nin Hindu dinini önceleyen söylem ve eylemleri, yasamanın yürütme tarafından devre dışı bırakılması, yargı bağımsızlığının zayıflaması, hükümeti eleştiren sivil toplum örgütlerinin ve medya mensuplarının baskı ve yıldırımlarla karşı karşıya kalmaları Hindistan'daki demokratik gerilemenin nedenleri arasında yer almaktadır (Bertelsmann Transformation Index, 2022d) . Nüfusu, yüzölçümü, ekonomik potansiyeli ve askeri teknolojisi ile Güney Asya bölgesinde önemli bir ağırlığa sahip olan Hindistan, Rusya ile askeri işbirliğine rağmen Çin ile yaşadığı sınır problemleri nedeniyle Pekin'e karşı mesafeli bir duruşa sahiptir. Bu durum da Hindistan'ın Batı dünyasındaki stratejik değerini arttırmakta, ülkedeki anti-demokratik uygulamalara ABD ve AB'den yöneltilen eleştirilerin şiddetini azaltmaktadır.

Brezilya

Dünyanın dördüncü büyük demokrasisi olan Brezilya Jair Bolsonaro'nun devlet başkanlığı döneminde (Ocak 2019-Aralık 2022) otoriter eğilimlere sahip bir liderin siyasal sistemi anti-demokratik uygulamalarla dönüştürme çabasına şahit oldu. Bolsonaro, Afrika kökenli Brezilyalıları, azınlıkları, kadınları, LGBTQ+ bireyleri, yerlileri hedef tahtasına koyarken özellikle yerliler Bolsonaro'nun topraklarının tarımsal faaliyetler ve madencilik için kullanılması yönündeki politikalarına karşı çıktıkları için Kovid-19 salgını sı-

rasında sosyal yardıma erişim konusunda büyük sıkıntı çektiler (Freedom House, 2022c) .

Kendisi de eski bir asker olan Bolsonaro'nun devlet başkanlığı döneminde kabine ve bürokraside görev alan askerlerin sayısının askeri cunta döneminden beri en yüksek rakamlara ulaşması ve askeri birliklerin çevre koruma gibi alan dışı misyonlarda görevlendirilmeleri siyasette ordunun etkisinin artabileceği konusunda endişelerin de ortaya çıkmasına neden oldu. İktidarın anayasaya aykırı olarak çıkardığı kararnamelerin Yüksek Mahkeme'den dönmesi, Kongre'nin, bölgesel ve yerel otoritelerin otoriterleşmeye karşı direnmeleri Brezilya demokrasisini ayakta tutan sütunlar olurken radikal Bolsonaro taraftarları Kongre'nin ve Yüksek Mahkeme'nin kapatılmasını ve ordunun siyasete müdahale etmesini isteyen birçok gösteri düzenledi ve Bolsonaro da bu gösterilere bizzat katıldı (Bertelsmann Transformation Index, 2022e) .

30 Ekim 2022'de gerçekleştirilen başkanlık seçimlerinde tekrar aday olan Bolsonaro seçimi 2003-2010 yılları arasında başkanlık görevinde bulunan Luiz Inácio Lula da Silva'ya kaybederken taraftarları ABD'deki Kongre baskınına benzer şekilde 8 Ocak 2023'te Başkanlık Sarayı'na, Kongre'ye ve Yüksek Mahkeme'ye zorla girip fiziksel saldırılarda bulundular ve orduyu göreve çağırdılar (Sabatini ve Wallace, 2023) . Ordunun müdahaleye yanaşmaması, yasama, yürütme, yargı mekanizmalarının liderlerinin ve bütün eyalet valilerinin kalkışma girişimini kınamaları tehlikeyi şimdilik bertaraf etse de ülkedeki bozulan ekonomi, derin kutuplaşma, sosyal dışlanma ve yoksulluk Lula'nın işinin hiç de kolay olmayacağını göstermektedir.

Sonuç

ABD ve Çin arasında artan siyasi, ekonomik, askeri ve teknolojik rekabetin Yeni Soğuk Savaş olarak adlandırıldığı bugünlerde liberal demokrasinin artık şehirdeki tek oyun olmadığı aşikâr-

dır. Rusya ve Çin'in ideolojik kaygılardan azade bir şekilde egemenlik ve içişlerine karışmama prensiplerini vurgulayarak otoriterliğe meyleden devletlerle kurdukları çok yönlü ilişkiler bu devletlerin siyasal sistemlerini liberalleştirmeleri gerektiği eleştirilerine daha dirençle karşı koymalarına neden olmaktadır.

Amerikan demokrasisinin Trump döneminde yaşadığı gelgitler ve Trump'un 2024 başkanlık seçimlerinde aday olup olmayacağı konusunda yaşanan belirsizlik, AB'nin Rusya-Ukrayna Savaşı'nın da etkisiyle özgürlükçü ve normatif değerlerine aykırı olarak üyelerinin bazı illiberal politikalarına göz yumar hale gelmesi ve Hindistan ve

Brezilya gibi salıncak ülkelerde başlayan demokratik gerilemenin artarak devam etme ihtimali liberal demokrasinin geleceği konusunda karamsar senaryoları gündeme getirmektedir. Yine de otoriter ülkelerin vatandaşlarına sundukları haklar ve yetkiler liberal demokratik siyasal rejimlerin hüküm sürdüğü ülkelerde yaşayan bireylerin sahip oldukları fırsatların oldukça gerisindedir. Dolayısıyla ABD ve AB iç çelişkilerini minimize ettikleri ve ekonomik, askeri ve teknolojik üstünlüklerini sürdürdükleri müddetçe siyasal rejimlerini dünyanın geri kalanına ihraç etme potansiyeline sahip olacaklardır.

Kaynakça

¹ Repucci, S., & Slipowitz, A. (2022). Freedom in the world 2022: The global expansion of authoritarian rule. Freedom House. https://freedomhouse.org/sites/default/files/2022-02/FIW_2022_PDF_Booklet_Digital_Final_Web.pdf (02.02.2023).

²V-Dem Institute. (2022). Democracy report 2022: Autocratization changing nature? V-Dem Institute. https://v-dem.net/media/publications/dr_2022.pdf (02.02.2023).

³ International Institute for Democracy and Electoral Assistance. (2022). The global state of democracy 2022: Forging social contracts in a time of discontent. International Institute for Democracy and Electoral Assistance. <https://idea.int/democracytracker/sites/default/files/2022-11/the-global-state-of-democracy-2022.pdf> (02.02.2023).

⁴ Breuninger, K. (2020, November 7). Trump refuses to accept election results, says it's 'far from over'. CNBC. <https://www.cnbc.com/2020/11/07/trump-refuses-to-accept-election-results-says-it-is-far-from-over.html> (03.02.2023).

⁵ American Oversight (2022, January 12). Fake electoral certificates obtained by American Oversight draw renewed scrutiny. American Oversight. <https://www.americanoversight.org/fake-electoral-certificates-obtained-by-american-oversight-draw-renewed-scrutiny>. (03.02.2023).

⁶ Mueller, R. S., III. (2019). Report on the investigation into Russian interference in the 2016 presidential election. Volume I. U.S. Department of Justice. <https://www.justice.gov/archives/sco/file/1373816/download> (03.02.2023).

⁷ U.S. Department of State. (2023). The Summit for Democracy. U.S. Department of State. <https://www.state.gov/summit-for-democracy/> (03.02.2023).

⁸ Waters, N. (2022, April 28). Democratic backsliding in Poland. Democratic Erosion. <https://www.democratic-erosion.com/2022/04/28/democratic-backsliding-in-poland/> (04.02.2023).

⁹ Freedom House. (2022a). Freedom in the world 2022: Poland. Freedom House. <https://freedomhouse.org/country/poland/freedom-world/2022> (04.02.2023).

¹⁰ Tilles, D. (2022, July 15). Poland closes judicial disciplinary chamber at heart of dispute with EU. Notes from Poland. <https://notesfrompoland.com/2022/07/15/poland-closes-judicial-disciplinary-chamber-at-heart-of-dispute-with-eu/> (04.02.2023).

¹¹ Euronews. (2023, January 13). Poland passes new law to appease EU and release funding. Euronews.

<https://www.euronews.com/2023/01/13/poland-passes-new-law-to-appease-eu-and-release-funding> (04.02.2023).

¹²Netherlands Helsinki Committee. (2022, April 14). Systematic backsliding of the rule of law in Hungary: Rule by law. Netherlands Helsinki Committee. <https://www.nhc.nl/systematic-backsliding-of-the-rule-of-law-in-hungary-rule-by-law/> (04.02.2023).

¹³ Bertelsmann Transformation Index. (2022a). Hungary Country Report 2022. Bertelsmann Transformation Index. <https://bti-project.org/en/reports/country-report/HUN> (04.02.2023).

¹⁴European Parliament. (2022, September 15). MEPs: Hungary can no longer be considered a full democracy. European Parliament. <https://www.europarl.europa.eu/news/en/press-room/20220909IPR40137/meps-hungary-can-no-longer-be-considered-a-full-democracy> (04.02.2023).

¹⁵ Petit, P. (2022). What should the EU do about Hungary's illiberal turn? European Policy Center European Politics and Institutions Programme Discussion Paper, 1-11. https://www.epc.eu/content/PDF/2022/DP_Hungary_s_illiberal_turn.pdf (04.02.2023).

¹⁶ Bertelsmann Transformation Index. (2022b). China Country Report 2022. Bertelsmann Transformation Index. <https://bti-project.org/en/reports/country-report/CHN> (04.02.2023).

¹⁷ Repucci, S., & Slipowitz, A. (2022). Freedom in the world 2022: The global expansion of authoritarian rule.

¹⁸ Kelkitli, F. A. (2018). Rusya'nın egemen demokrasi modelinin Orta Asya devletleri üzerindeki etkisinin analizi. Marmara Üniversitesi Siyasi Bilimler Dergisi, 6 (2), 157-175.

¹⁹ Bertelsmann Transformation Index. (2022c). Russia Country Report 2022. Bertelsmann Transformation Index. <https://bti-project.org/en/reports/country-report/RUS> (05.02.2023).

²⁰ Freedom House. (2022b). Freedom in the world 2022: Russia. Freedom House. <https://freedomhouse.org/country/russia/freedom-world/2022> (05.02.2023).

²¹ Tétrault-Farber, G., & Makhovsky, A. (2020, August 27). Putin says Russia has set up force to aid Belarus leader if needed. Reuters. <https://www.reuters.com/article/us-belarus-election-russia-idUSKBN25N1Q3> (05.02.2023).

²² Repucci, S., & Slipowitz, A. (2022). Freedom in the world 2022: The global expansion of authoritarian rule.

²³ BBC. (2019, August 11). Citizenship Amendment Bill: India's new 'anti-Muslim' law explained. BBC. <https://www.bbc.com/news/world-asia-india-50670393> (05.02.2023).

²⁴ Bertelsmann Transformation Index. (2022d). India Country Report 2022. Bertelsmann Transformation Index. <https://bti-project.org/en/reports/country-report/IND> (05.02.2023).

²⁵ Freedom House. (2022c). Freedom in the world 2022: Brazil. Freedom House. <https://freedomhouse.org/country/brazil/freedom-world/2022> (05.02.2023).

²⁶ Bertelsmann Transformation Index. (2022e). Brazil Country Report 2022. Bertelsmann Transformation Index. <https://bti-project.org/en/reports/country-dashboard/BRA> (05.02.2023).

²⁷ Sabatini, C., & Wallace, J. (2023, January 24). Is Brazil a democracy? Chatham House. <https://www.chathamhouse.org/2022/08/democracy-brazil> (05.02.2023).

DİPLOMASİNİN GELECEĞİ

Ege MERSİN

Arel Uluslararası Stratejik Araştırmalar Uygulama ve Araştırma Merkezi Eski İdari İşler Uzmanı
egekarakose@hotmail.com

DİPLOMASİNİN GELECEĞİ

Diplomasi, uluslararası ilişkilerde sorunların barış yoluyla çözüme ulaşmasını sağlayan en etkin araç diyebiliriz. Diplomasini en başından ele alarak kısa bir özet geçmek isterim. Diplomasinin ilk örneklerini hükümdarların aralarındaki ilişkilerde görülmekte olup günümüzdeki anlamı ile diplomasi ilk kez 17. ve 18. yüzyılda Kuzey İtalya'daki şehir devletleri arasındaki ilişkilerde gelişmiştir. 17. yüzyıl İtalya'sında gelişen diplomatik ilişkiler, Rönesans'ın da etkisi ile Avrupa çapında yayılma imkânı bulabilmiştir. İtalya'nın güç olarak birbirine denk şehir devletlerinde başlayan diplomasi anlayışı 19. Yüzyılda oldukça gelişmiş ve bu dönem "Diplomasinin Altın Çağı" (Golden Age of Diplomacy) olarak nitelendirilmiştir. Kavimler göçüyle birlikte Roma İmparatorluğu parçalanmış ve Batı Roma yıkılmıştır. Doğu tarafındaki Bizans Devleti ise rakiplerine karşı zayıf durumda kalmıştır. Bizans ayakta kalabilmek için elçi göndermiştir.

Ancak 20. yüzyıl başlarında savaştaki gergin ilişkilerin, dış politikanın temel aracı olarak kullanıldığı yıllarda, dış politika ve diplomasi kavramlarının iç içe geçmesi ve karışması da doğal bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda diplomatik çalışmalar, dış politikanın özel konusu haline gelmiş ve sonuçta da merkezî bir konum kazanmıştır. Osmanlı Devleti Avrupada 15. Yüzyıldan 18. Yüzyıla kadar karşılıklı ve sürekli diplomasi konseptini benimseyememiştir. Bu yüzden 18. yüzyılın bitimine kadar, diğer ülkelere üstünlüğünü kabul ettirmek için tek yanlı diplomasiyi tercih etmiştir. Gizli diplomasiyle birlikte, tek bir kişi veya belli bir sınıfın çıkarı için gizli görüşmeler ve antlaşmalar yapıyordu. Bu durum ister istemez halkın yararını ikinci plana atmıştır.

Birinci Dünya Savaşının hemen ardından yapılan Versay Antlaşması tarihte yeni diplo-

masiye geçiş olarak görülmektedir. Yeni diplomasiye geçiş nedenlerinden en önemlisi Wilson prensipleri sayesinde olan gizli diplomasiye açık diplomasiye geçilmesidir. 20. yüzyılın başlarına kadar uygulanan diplomasi yönteminin en büyük özelliği gizli olmasıdır.

Versay Antlaşması hazırlık sürecinde 12 Ocak günü Fransa Dışişleri Bakanlığında konferansın ilk oturumu yapılmıştır. Bu toplantıda, konferans oturumlarının tutanakları ve hazırlanacak olan barış antlaşmasının metinlerinde kullanılacak dilin ne olacağı sorunu ortaya çıktı. Fransız Başkanı Clemenceau, girdikleri savaşları öne sürerek Fransa'nın büyük acılar çektiğini ve Fransızcanın bugüne kadar evrensel diplomasi dili olarak kullanıldığını bu nedenle devam eden geleneğin bozulmaması gerektiğini söyledi. Bunun üzerine İtalyan Dışişleri Bakanı Sonnino, Fransa'nın önerisinin kendi ülkesi için hakaret anlamına geldiğini belirtti ve İtalya'nın da beş milyon askerini cepheye yolladığını ekledi. Bu yüzden İtalyancanın da konferansta kullanılacak resmi diler arasına girmesini talep etti. İngiliz Başkanı Lloyd George, Fransızcanın yanı sıra İngilizcenin de standart dil olarak kullanılması teklifinde bulundu. İngiliz başkanı bu söylediklerine gerekçe olarak, dünya nüfusunun yarısının İngilizce konuştuğunu söyledi. Sonuç olarak Fransızca ve İngilizce bu konferansta resmi dil olarak kullanılmasına karar verilmiştir. (Tokatlı, 2009:34,35)

Bu müzakere sürecinin dışında kalan Almanlar ayrıca açık diplomasi tekniklerine de dayandılar. Versay Antlaşması, esas olarak zorunlu bir barış olmuştur. Bu şartlar altında, müttefikler ve Almanlar, eski diplomasinin sertliğini bıraktı ve Bolşevikler gibi daha geniş bir kitleye hitap etti. İngiltere ve Fransa'daki kamuoyu, Clemenceau ve Lloyd George'dan daha az barışa doğru yöneliyordu. Ancak Almanlar hızla yeni diplomaside ustalaştı. (Ha-

milton and Langhorne ,2011:160)

İkinci Dünya Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı arasındaki benzerlikten bahsetmek gerekirse, savaş sırasında görevlendirilen diplomatlar dışında, mesleki veya siyasetteki konumları yüzünden dış görevlere uygun sayıldılar. Bu nedenle bu kişiler elçi olarak görevlendirildi. (İskit, 2007:193) Müttefiklerin, karşılıklı büyükelçiliklerin faaliyetleri ve personel sayısı büyük ölçüde artmıştır. İkinci Dünya Savaşında tarafsız olsa bile Türkiye, İngiliz büyük elçiliğini hızla genişletmişti. Bu nedenle, Birinci Dünya Savaşıyla kıyaslamak gerekirse, profesyonel diplomatlar halkı etkileme yöntemlerinin önemini daha iyi anlayıp kullanmaya başlamışlardır. (İskit, 2007: 193)

Viyana Anlaşması, diplomatik ilişkiler hakkında ve konsolosluk ilişkileri hakkında olmak üzere ikiye ayrılmış ve Nisan 1961'de Birleşmiş Milletler tarafından sunulmuştur. Versay Anlaşması adı altında diplomatik ve konsolosluk ilişkileri hakkında olmak üzere

iki ayrı uluslararası hukuk metni sunmuştur. Bu anlaşmada, diplomatik ilişkiler ve konsolosluk ilişkileri uluslararası metin ve hukuk kuralı haline gelmiştir. Bu yeni diplomaside, gönderen ve kabul eden ülke açısından birçok avantaj elde etme şansını sağlamıştır.

21. Yüzyıl diplomasisine genel olarak bakmak gerekirse, iletişim teknolojileri, devletlere doğrudan tüm dünya vatandaşlarına ulaşma imkânı sağladığından, uluslararası alanda kabul görmek isteyen tüm devletler duygu ve düşünceleri etkilemek amacıyla internetin ve uydu yayıncılığının gelişiminden yararlanmak istemektedirler. İnternet vasıtasıyla diplomasi sanıldığı aksine çok ayrıntılı bir planlamayı gerektirir. Bu uygulamalar ise tarihin değişimiyle entegre olmalı ve süreklilik sağlamalıdır. Yani, değişimci dirençli temeller üzerine atılmalıdır. Bu yüzden diplomasi yüzyıllar içinde, uluslararası ilişkiler yönünden değer kaybetmiyor, aksine evrim geçirerek önemini koruyor. Covid-19'dan önceki dönemde teknolojik imkanların önemi diplomasi de çok

anlaşılmasa da pandemi süreciyle birlikte devletler özellikle büyükelçilikler vatandaşlarına ve tüm dünyaya dijital yoldan seslenmiş ve iletişim kurma imkânı bulmuşlardır. Devlet erkanları görüşmeleri çoğunlukla görüntülü olarak sağlamış ve böyle kararlar almışlardır. Diplomatik olaylar teknolojinin içinde bulunduğu çevrimiçi yollarla çözüme kavuşmuştur.

Pandemiden çıktığımız şu dönemde diplomasinin evrilerek dijitalleştiğine şahit oluyoruz. Genelde yüz yüze yapılan diplomatik görüşmeler gelenekselin dışına çıkarak günümüz teknolojik araçların kullanımıyla sanala yönelmiştir. Dijitalleşmenin yayılması gerektiğini şöyle de ele alabiliriz. 2023 Ocak ayında gerçekleşen Dünya Ekonomik Forumu için yüzlerce katılımcı İsviçre'ye gitti. 130 ülkeden 50'si devlet başkanı olmak üzere yaklaşık 2 bin 700 kişi katıldı. İklim krizinin de konu aldığı bu forumda katılımcıların özel jet kullanımındaki yoğunluk dikkat çekerek manşetlere taşındı. Tezatlık içeren bu görüşme çevrimiçi şekilde gerçekleştirilebilir ve şu an dünya so-

runu haline gelmiş olan iklim krizini tetikle-memiş olurdu.

Tam olarak eski diplomasiden kopmasak da dijital diplomasi pandemiyle gelişerek geleceğin diplomasi türü olma yolunda hızla ilerliyor. Diplomatlar, dijital platformlar aracılığıyla anında ve uzaktan görüşmeler yapabilecekler. Bu demek oluyor ki bu kararlar hızlı bir şekilde sonuca ulaştırabilirler.

Dijital teknolojilerin ve globalleşmenin etkisiyle, ülkeler arası diplomasi daha da gelişecek ve uluslararası iş birliğini oldukça güçlendirecektir. Diplomasi böyle şekillenirken diplomatların uzmanlığı ve deneyimi hala önemli olacak ve dijital teknolojiler sadece onların çalışmalarını kolaylaştırıp hızlandıracaktır. Çünkü devlet ile onu temsil eden diplomat arasında anında hızlıca iletişim sağlanabilecek ve fakat konu hakkında insiyatif kullanmaları oldukça azalacaktır.

21. yüzyılı kamuoyları yüzyılı olarak adlan-

dırabiliriz. Bu konu diplomasinin içeriğinde de değişikliklere sebep olmuş, internet ve yeni teknoloji araçlarıyla birlikte e-diplomasi, siber diplomasi ya da online diplomasi olarak adlandırılan dijital diplomasi meydana gelmiştir. Bu sayede devletler kendi politikalarını uluslararası alanda daha iyi tanıtmışlardır (Bingöl, Şekercioğlu, 2020: 394).

İletişimde, uluslararası politikada devlet dışındaki aktörlerin etkileri oldukça artmış ve nitelikli diplomatlar belli yüksek konumlara gelmişlerdir. Günümüz teknolojisinin ilerlemesiyle de iletişim dili kurumsallığa daha yakın olmuştur. Çoğu devletin günümüzdeki internet araçlarından olan Twitter, Youtube, Instagram ve Facebook hesapları bulunmaktadır. Devlete dair herhangi bir duyuru yapacakları zaman kendi resmi web sitelerine ek olarak bu sosyal medya hesapları üzerinden duyurulara çıkmaktadırlar. İletişim kanallarını sadece web sitesi olarak daraltmayıp sosyal medya ağlarını kullanarak genişletmek ve devlet politikalarını hem kabul ettirmek hem de daha büyük bir dünya kesimine anlatabilmek için en etkin yöntemin dijital diplomasi yöntemi olduğu aşikardır. Ayrıca çoğu kulla-

nıcı bu platformlarda devlete dair görüşlerini kolayca iletebildiği için diplomasi de her millete ait belli bir görüş datası oluşmaktadır.

Gelecekte diplomaside yapay zekanın kullanılması olasılığı daha yüksektir. Çünkü herhangi bir anlaşma aşamasında güncel ve geçmiş tüm verilere anında ulaşılabilmesi sürecin hızlanmasına ve anlaşmanın uzlaşılabilirliğinde oluşacak maliyetin daha az olmasına olanak sağlayacaktır. Ama yapay zekanın kullanımı diplomasi de insan faktörünün kullanılmasını azaltabilir. Çünkü hata payı daha az ve süreç daha hızlı olacaktır.

Sonuç olarak, diplomasi gelecekte de ülkeler arasındaki ilişkileri yönetmek için kritik bir yol oynayacaktır. Teknolojik ilerlemeler ve çevresel sorunlar, diplomatik iş birliğinin gelişmesini ve verimliliğini artıracak ve ülkeler arasındaki iş birliği ve anlaşmaların daha da önem kazanmasına yol açacaktır. Geleceğe dair en etkili çözüm diplomasi dijitalleşmeye doğru evrilirken bu konuda yetenekleri geliştirmek ve bu yeni diplomatik dilin evrenselleşmesine yardımcı olmaktır.

Kaynakça

- Artuç, İbrahim. (1986). Büyük Taarruz. İstanbul: Kastaş Yayınları.
- ATESE (Genelkurmay Askeri Tarih ve Strateji Başkanlığı). (1973a). Türk İstiklâl Harbi II. Cilt Batı Cephesi 5'inci Kısım 2'nci Kitap, Sakarya Meydan Muharebesi (23 Ağustos-13 Eylül) ve Sonrası Harekât (14 Eylül-10 Ekim 1921). Ankara: Gnkur. Basımevi.
- ATESE (Genelkurmay Askeri Tarih ve Strateji Başkanlığı). (1973b). Türk İstiklâl Harbi II. Cilt Batı Cephesi 6'inci Kısım 1'inci Kitap, Büyük Taarruza Hazırlık ve Büyük Taarruz (13 Eylül 1921-31 Temmuz 1922). Ankara, Gnkur. Basımevi.
- ATESE (Genelkurmay Askeri Tarih ve Strateji Başkanlığı). (1994). Türk İstiklâl Harbi II nci Cilt Batı Cephesi V nci Kısım I nci Kitap Sakarya Meydan Muharebesinin Başlangıç Dönemindeki Olaylar ve Harekât (25 Temmuz - 22 Ağustos 1921) (İkinci Baskı). Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- ATESE (Genelkurmay Askeri Tarih ve Strateji Başkanlığı). (1997). Büyük Taarruz Harp Tarihi Broşürü. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Belen, Fahri. (2014). Türk Kurtuluş Savaşı. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Özakman, Turgut. (2005). Şu Çılgın Türkler. Ankara: Bilgi Yayınevi.

ASYA'NIN YÜKSELİŞİ

Cüneyt AKALIN

Prof. Dr.,

ecuneytakalin@gmail.com

Asya'nın Yükselişi

21. yüzyılın ikinci on yılı geride kalırken uluslararası politikada en dikkat çekici olay, Avrasya'nın yükselişi, ABD önderliğindeki Atlantik cephesinin gerileyişidir.

20. yüzyılın sonunda kendini dayatan olgu tersine döndü; Sovyetler Birliği'nin dağılışımdan sonra çöküntüye sürüklenen Rusya Federasyonu'nun hızla toparlanarak ABD'yi siyasal-askeri düzlemde dengelemeye başladı, Çin büyük bir atılım yaparak dünyanın 2. büyük ekonomisi haline geldi. Rusya-Çin, yanı sıra İran, Hindistan, Vietnam, Kazakistan vb. ülkeler yukarıya tırmanırken, Atlantik Cephesi her alanda geriliyor, krizlere sürükleniyor.

Atlantik'in buhranı sadece siyasal-askeri bir gerileme olarak görülmemeli; İdeolojik üstünlüğünü yitirdi. Dahası, ortaya çıkan Avrasya seçeneğinin niteliğidir.

1. Sovyetler Birliği'nin Dağılışı – Pax Americana

II. Dünya Savaşının ardından kurulan iki kutuplu uluslararası sistem Sovyetler Birliği'nin dağılışımdan sonra çöktü. Yerini ABD hakimiyetindeki bir küresel sisteme bıraktı. ABD siyasal, ekonomik, askeri, kültürel vb. dayatmalarla yerküreyi yönetmeye kalkıştı, sistemi Pax Americana kalıbına sokmaya kalkıştı.

Koşullar, Sovyetlerin dağılışını izleyen günlerde ABD açısından elverişli görünüyordu. Pasifik'in ekonomik gücü Japonya duraklama içine girmişti. Kabuğuna çekilen Çin yolunu bulmaya çalışıyordu. Küresel neo-liberal dalganın gerilere ittiği, unutturmaya çalıştığı

3. Dünya derin kimlik ve dev kalkınma sorunları ile boğuşuyordu.

ABD'nin tek başına dünyaya hakimiyeti için geliştirilen düşünceler bir başlık altında bir araya getirilerek Yeni Amerikan Yüzyılı Projesi adı altında toplandı. Buna göre 21. yüzyıl "Amerikan Yüzyılı" olacaktı. Küreselleşme programı şöyleydi:

- ABD'nin başını çektiği tek kutuplu dünya sistemi,
- Ulusal egemen devletlerin tasfiyesi,
- Ekonomide serbest piyasacılığın mutlak egemenliği,
- Kamu ekonomisinin tasfiyesi,
- Serbest kura geçiş,
- Ulusal kimlik yerine etnik ve dinsel kimliğin temel hak olarak dayatılması,
- Sosyal devletin tasfiyesi,

ABD teknolojik, ekonomik ve askeri üstünlüğüne ideolojik hakimiyeti eklemek için medyayı kullanarak yeni uluslararası düzen kurmaya kalktı. S. Huntington'un "Uygarlıklar Çatışması" savı sınıf mücadelesini ve ezen-ezilen ilişkisini dışlayarak kültürel çatışmaları esas alan bir dünya tahliline dayandı. Soğuk Savaş dönemindeki üçlü gerginlik/çatışma alanı (Batı bloku-Sovyet Bloku-Üçüncü Dünya) yerini sekiz farklı/çelişen uygarlık alanına bırakmıştı Huntington'a göre...

2. Beklentilerin Boşa Çıkması: Körfez Harekatları

I. Körfez Harekatı ile Irak'ın bölünmesini sonlandıramadı ama ok yandan çıkmıştı bir kez. TV'lerden canlı yayımlanan savaş, ABD'nin küresel hegemonyaya giden yolda

her türlü vahşeti göze aldığını gösteriyordu.

3. 11 Eylül ve Afganistan müdahalesi

ABD'ye müdahale için kolladığı fırsatı 11 Eylül 2001 tarihli terör saldırıları sundu. Ortadoğu kökenli teröristler, bir terör eylemiyle New York'ta "İkiz Kulelere" saldırdılar. TV'ler tarafından canlı yayımlanan, bu saldırı" üzerine ABD Yönetimi karşı-saldırıya geçti. Huntington, "Müslümanların Savaş Asrı" adlı makalesinde, istikrarsızlığın kaynağı olarak Müslümanları gösteriyordu. Huntington'a göre 1980-2000 arasında meydana gelen 16 uluslararası terör eyleminin on ikisinden müslümanlar sorumluydu. TBMM'nin ülke topraklarından bir dış müdahaleye izin vermemesi (1 Mart 2003) üzerine ABD/İngiliz güçleri Basra üzerinden Irak'a girdi, Nisan sonunda Bağdat'ı işgal etti.

Büyük Ortadoğu Projesi

Büyük Ortadoğu Projesi ABD'nin Ortadoğu'yu yeniden şekillendirme hareketinin adıdır. planları "Ortadoğu'da ABD'nin Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisi: Bir 11 Eylül sonrası Analizi" adlı belgede mevcuttur. BOP'u kamuoyuna ilk kez Joint Forces Quarterly adlı dergi duyurdu. ABD Silahlı Kuvvetleri için çıkartılan derginin sonbahar 1995 sayısında "The Greater Middle East" başlıklı yazı ABD'nin niyetlerini açığa vuruyordu.

4. Orta Asya'da teröre tepki

ABD planları Batı Asya ile sınırlı kalmadı. ABD Rusya'yı ve Çin'i zayıflatmak için kışkırtıcılığa yöneldi. Özellikle Orta Asya'da islami terörü körükledi. Orta Asya'daki eski Sovyet Cumhuriyetleri'nde üsler kurmaya yöneldi.

ABD yıkıcılığı apaçık hale gelince, Çin de hedefin kendisi olduğunu görerek, karşı-önlemlerini geliştirdi. Bu önlemlerin en kapsamlısı Şangay İşbirliği Örgütü'nün kurulmasıdır.

5. ŞİÖ'nün kuruluşu

“Üye ülkeler arasında güvenin artırılması, sınır bölgelerinin silahsızlandırılması ve bölgesel işbirliğinin teşvik edilmesi” amacıyla 1996'da Çin Halk Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu, Kırgızistan, Tacikistan ve Kazakistan tarafından oluşturulan “Şangay Beşlisi” 2001 yılında Özbekistan'ın da katılımı ile Şangay İşbirliği Örgütü'ne dönüştürüldü.

Anılan beş ülkenin devlet başkanları 1996-1997 yıllarında Şangay ve Moskova'da bir araya gelerek mücadeleye yönelik işbirliğinin daha etkin şekilde yürütülmesi için Şangay Beşlisi'nin bölgesel bir örgüt haline dönüştürülmesi kararlaştırıldı. Özbekistan'ın da katı-

lımı üzerine “Şangay İşbirliği Örgütü'nün Kurulmasına Dair Deklarasyon” ile Ayrılıkçılık ve Köktencilikle Mücadele Hakkında Şangay Sözleşmesi” imzalandı.

7 Haziran 2002 tarihinde St. Petersburg'da düzenlenen ŞİÖ Devlet Başkanları Zirvesi'nde imzalanan ŞİÖ Şartı'nda Örgütün amacı, ilkeri, yapısı, faaliyetleri, işbirliği alanları ve dış ilişkileri gibi hususlar düzenlendi.

2008 yılında Duşanbe'de düzenlenen Zirve'de ise “ŞİÖ Diyalog Ortaklığı Statüsüne İlişkin Düzenlemeler” kabul edilerek örgütün büyümesinin önü açıldı.

Asya devi uyanıyordu.

6. ABD Dayatmacılığına tepki: Putin

ABD'ye karşı uluslararası düzlemde direnişin dönüm noktası Rus lideri Putin'in 2007

Şubatında Münih Güvenlik Konferansında yaptığı konuşmadır. Putin bu konuşması ile ABD'nin tek kutuplu dünya projesini reddediyor, çok-kutuplu dünya çağrısı yapıyordu. Konuşmanın 15.2. 2007 günü TSK web sitesinde yayımlanması anlamlıdır.

7. ABD'nin ekonomik üstünlüğünü yitirmesi

Krizden krize sürüklenen ABD merkezli emperyalist ekonomiler sorunları aşamazken, ABD sultasından ekonomik düzlemde de uzaklaşmaya çalışan ülkeler, dolar hakimiyetinden uzaklaşarak, bölgesel hatta uluslararası birliktelikler yaratarak ekonomik-mali düzlemlerde yerini arayışlar içine girdiler. Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika gibi gelişmekte olan ülkelere oluşturulan BRICS buna örnektir. BRICS örneği dolar saltanatının yıkılışını hızlandırdı, uluslararası alanda para/ sermaye akışının yönü değişti.

8. Çok-kutupluluğa geçişin Asya'ya kazanımları

Putin'in çağrısı, Rusya'nın kararlı tavrı dengeleri yeniden oluşturdu. ABD neo-Conlarının yarattığı saldırgan havanın tepkilerle karşılaşması, ABD başkanı Bush'a yönelik tepkiler, ABD'nin Irak'ta n sonra etnik ve dinsel olarak Suriye'yi hedef almak ürede DAES ve PKK'yi desteklemesi, direnen Irak'ın kazandığı başarılar karşısında ABD'nin Irak'tan çekilmeye yönelmesi, ve nihayet Çin'in önlenemez yükselişi uluslararası dengeleri yeniden şekillendirdi.

Dünya nüfusunun yaklaşık % 75'inin Avrasya'ya yaşıyor olması, dünya gayri safi hasılasının % 60'ına ve bilinen enerji kaynaklarının ¾'ine sahip olması, dikkatleri büyük uygarlıklara ev sahipliği yapmış olan Avrasya'ya çevirdi.

Türkiye'nin özellikle toprak bütünlüğü konusunda gösterdiği duyarlılık, ABD'ye yönelik tepkileri sertleştirdi. ASTANA süreci Türkiye'yi Asya'daki dostlara (Rusya, İran, Suriye, vb)

Yöneltti. Bir NATO ülkesi olmasına karşın, Türkiye'nin bölgede önemini bilincinde olan komşuları, Ankara'yı sıcak karşıladılar.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ŞİÖ konusundaki sıcak yaklaşımı ve Ankara'nın Ukrayna-Rusya çatışmasında taraflara angaje olmaması Türkiye'yi Asya'ya bir adım daha yaklaştırdı.

Avrasya'nın yıldızı parlamaya devam ediyor. Çin Halk Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu'nun yapıcı, kucaklayıcı tavırları Asya'nın yükselişini hızlandırdı.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin 2008 Olimpiyat Oyunlarına ev sahipliği yapması ve sportif alanda Asyalı sporcuların kazandığı başarılar, Asya'nın yükselişini ekranlara taşıdı.

Covit salgını ile mücadelede Asya ülkelerinin genel olarak başarı kazanmaları, buna karşın

ABD'nin ve Bolsonaro Brezilyasının büyük kayıplara uğraması ve sağlık sistemlerinin çöküşü de Asya'ya saygınlık kazandırdı.

Dünya günümüzde güçlü Asya devletlerinin önderliğinde yeni bir uluslararası düzen arayışı içindedir. Bu barış, huzur, kalkınma, birlikte yaşama arayışı "dünya 5'ten büyüktür" savının çok ötesine geçmek zorundadır.

KÜRESEL RİSKLERE BAKIŞ (WEF): POLİKRİZ VE PERMAKRİZ

İ. Melih BAŞ
Prof. Dr, İİBF İşletme Bölümü,
melihbas@arel.edu.tr

Dünya Ekonomik Forumu'nca (DEF) her yıl Davos'ta toplanan zirvede dönemsel olarak geleceğe doğru risk eğilimleri belirlenir ve "Küresel Riskler Raporu" olarak yayınlanır. Bu makalede 2023 Raporu'na yakınsak bakılacaktır.

DAVOS ZİRVESİ 2023'DE ESEN RÜZGÂRLAR

Rüzgârların hangi yönden estiğinin yanıtı: her yönden! Dile getirilen o ki, dünya bir "polycrisis (çoklukriz)" ve 2022'nin hit sözcüğüyle permacrisis (hepkriz) içinde! Hem ekonomik-malî hem ekolojik (iklimsel vb.) ve jeopolitik vd. Acaba küreselleşme (küresel tedarik zincirleri olgusu) ve serbest piyasa dönemi kapanıyor mu? Devlet müdahaleleri artıyor mu? Çin (sosyalist piyasa ekonomisi) modelinin yıldızı mı parlıyor? Rüzgârlar böyle ve Bob Dylan'ın ünlü parçasını çağırıyor: Cevabı dostum rüzgârda bunun (Blowin' in the Wind).

DEF kurucusu K. Schwab'a göre çok yönlü yani siyasal – sosyal – ekonomik etmenler küresel ve ulusal düzeyde parçalanmayı arttırıyor! 2018 yılındaki Davos Zirvesi "Parçalanmış Bir Dünyada Ortak Gelecek Yaratmak" ana temasıyla toplanmıştı. Beş yılda çok şey değişmiş olsa da Davos'un teması değişmedi: "Parçalanmış Bir Dünyada İşbirliği". Demek ki, teşhis tamam ama tedavi natamam! Gelecekbilimsel kurgu yok ortada!

Zirveye bu yıl Çin'in katılımı çok düşük oldu. Rusya hiç yer almadı. DEF artık eski neoliberal iklimdeki gibi bir küresel örgüt niteliğinde değil, emperyalist batı ile sınırlı. Aslında toplananların kendi yarattıkları sorunlara "asla uygulamayacakları" sözde çözümleri ısıtıp ısıtıp temcit pilavı gibi konuşmaları da ayrı bir komedi. Aynı trajedi yinlendiğinde artık komedi olmaktadır.

Davos zirvesinde katılımcıların cinsiyete göre dağılımında kadınlar lehine değişim "Davos erkeği" deyiminin yerini "Davos insanı" deyimine

bıraktı. Panellerde kadınların oranı yüzde 42'ye ulaştı. Acaba bu gelişim küresel sorunların çözümünde daha barışçıl ve adaletli bir yaklaşıma yol açabilir mi, yoksa bu kadınlar zaten neoliberalizmin birer savunucusu rolündeler mi?

DEF KÜRESEL RİSKLER RAPORU 2023

Araştırmada küresel risk, herhangi bir olay veya koşulun gerçekleşme olasılığı ve eğer risk gerçekleşirse Küresel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın, nüfusun veya doğal kaynakların önemli bir kısmına olumsuz etkide bulunması olarak tanımlanmaktadır.

Beş öbekte 32 küresel risk incelenmiş. Bunlar aşağıda verilmiştir.

İKTİSADÎ RİSKLER

Varlık balonu patlaması; sistemik olarak endüstride önemli bir çöküş; borç krizleri; kayıtdışı ekonomik etkinliklerin çoğalması; yıllarca uzamış ekonomik durgunluk; hızlı ve sürekli enflasyon; şiddetli emtia (enerji, gıda, metal vb.) fiyat şokları veya dalgalılık.

ÇEVRESEL RİSKLER

Mavi (deniz/temizsu) biyoçeşitlilik yitimi ve ekosistem çöküşü; iklim değişimine uyumda başarısızlık; iklim değişimine bağlı göç konusunda başarısızlık; karasal biyoçeşitlilik yitimi ve ekosistem çöküşü; insanların neden olduğu çevresel hasar; doğal afetler ve aşırı hava olayları; şiddetli emtia zinciri krizleri.

JEOPOLİTİK RİSKLER

Jeoekonomik cepheleşmeler; stratejik kaynaklara (teknoloji, enerji ve mineraller dahil) ilişkin jeopolitik çekişme ve tartışmalar; devlet içi çelişkiler (iç çatışma vb.); devlet çöküşü; terör saldırıları; kitlesel imha silahlarının uluslararası kriz veya önemli tahribat potansiyeli çıkaracak biçimde kullanımı.

SOSYAL RİSKLER

Sosyal hizmetlerin ve kamusal altyapının eksikliği veya çöküşü; yaşam maliyeti krizleri; istihdam ve geçim kaynağı krizleri; sosyal kaynaşmada (kohezyon) aşınma (erozyon) ve sosyal kutuplaşma; enfeksiyon hastalıklarının hızlı ve yoğun yayılması; büyük ölçekli istenç dışı göç; yanlış enformasyon; kirliliğin yol açtığı insan sağlığı etkileri; şiddetli zihinsel sağlık bozulması; yaygın gençlik düş kırıklıkları.

TEKNOLOJİK RİSKLER

Otomasyon ve işlerin yer değiştirmesi; siber saldırılar nedeniyle kritik bilgi iletişim altyapılarının ve ağlarının çalışamaz duruma girmesi; dijital güçte yoğunlaşma ve tekelleşme; siber güvenlik önlemlerinde başarısızlık (kişisel bilgilerin kaybı, veri yolsuzluğu ve hırsızlığı, siber casusluk); yaygın dijital hizmetlerin eksikliği ve dijital eşitsizlik.

GERÇEKLEŞMESİ EN CİDDİ İLK 10 RİSK

Raporda 10 yıllık bir gelecek perspektifinde riskin ciddiyetine dayalı olarak on risk önem sırasıyla şöyle olmuş: İlk dördü çevresel; “iklim değişikliği riskini göçerme ve iklim riskine uyum eylemlerindeki başarısızlıklar, doğal afetler ve aşırı hava olayları, biyoçeşitlilik yitimi ve ekosistem çöküşü”, ardından bir sosyal risk olarak “büyük ölçekli istenç dışı göç” geliyor. Altıncı sırada bir çevresel risk olarak doğal kaynak krizleri, ardından yine bir sosyal risk olarak sosyal kaynaşmada (kohezyon) aşınma (erozyon) ve sosyal kutuplaşma gelmiş. Sekizinci sırada bir teknolojik risk olarak “yaygın siber suçlar ve siber güvensizlik”, ardından bir jeopolitik risk olarak “jeoekonomik cepheleşmeler riski” ve sonuncu olarak yine bir çevresel risk olarak “büyük ölçekli çevresel hasar olayları riski” yer almış. Bu on riskin altısının çevresel risk, ikisinin sosyal risk, birinin teknik ve diğer birinin jeopolitik risk olması çok dikkat çe-

kici gözüküyor. Biri ekonomik risk mi dedi? Yok maalesef!

ETKİSİ BÜYÜK OLABİLECEK İLK 5 RİSK

Gerçekleştiğinde en çok etki yaratacak beş risk ise önem sırasıyla “enerji tedarik krizi”, “yaşam maliyeti krizi”, “yükselen enflasyon”, “gıda tedarik krizi” ve “kritik altyapıya siber saldırılar” olarak ortaya çıkmış. Zaidi’nin ifadesiyle “bunlar, hayatı idame ettirebilme için önem arz eden krizler”!

DEF YÖNETİCİ DİREKTÖRÜ GN. MD. SAADİA ZAHİDİ’NİN AÇIKLAMASI

Zahidi geçen yıl şöyle konuşmuştu: “Sağlık sorunları ve ekonomik istikrarsızlıklar toplumsal bölünmeleri arttırıyor. Bu da uluslararası gerilimi arttırdığı için, eşitlikçi ve hızlı bir küresel iyileşme için işbirliğini güçleştiriyor. Küresel liderlerin bu krize karşı direncin artırılması için çok paydaşlı

bir yaklaşım çerçevesinde eşgüdümeye yönelmeleri gerekiyor.” Bu yıl da şunların altını çizdi: “Raporumuzdaki ankete katılanların beşte dördten fazlası önümüzdeki iki yıl içinde dalgalılık bekliyor. Bu yılki raporda ortaya çıkan durumu çoklu kriz (polycrisis) olarak adlandırabiliriz. Gıda, su, metaller ve mineraller gibi doğal kaynaklar eksikliğinin yanısıra sosyoekonomik krizle ve çevresel krizle de karşı karşıyayız.

Krizlerin yapışkanlığı yani hepkriz (permacrisis) ekonomik ve teknolojik parçalanmalara yol açıyor. Stratejik sektörlerde ulusal dayanıklılık sağlamanın maliyeti çok yüksek ve bunu ancak birkaç ülke başarabilir. Jeoekonomik dinamikler de küresel işbirliği için şiddetli pruva (önrüzgarlar, karşıdan esen rüzgarlar) oluşturmaktadır.

YA TÜRKİYE

Raporda ülkelere özgü olarak da en önemli be-

şer risk sayılmış. Türkiye için bu riskler önem sırasıyla şöyle (5.sırayı iki risk paylaşmış): “hızlı ve sürekli enflasyon”, “istihdam geçim kaynağı krizleri” “devlet içi çelişkiler (iç çatışma vb.)”; “şiddetli emtia zinciri krizleri”, ”borç krizleri”, “şiddetli emtia (enerji, gıda, metal vb.) fiyat şokları”.

Türkiye’den Davos Zirvesi’ne katılanlar arasında kimi iş insanları örneğin, Levent Çakıroğlu (Koç Holding), Cenk Alper (Sabancı Holding), Hanza- de Doğan (Doğan Holding), Ebru Özdemir (Limak Holding) ve kimi siyasetçiler (örneğin Ali Babacan) vardı. Bu kapsamda makale konumuzu ilgilendiren bir husus olarak Cenk Alper’in sunumu bağlamında küresel krizlerin çözümü için “döngüsel ekonomi”nin kritik bir rol oynayacağını altını çizmiş olması önem arz etmektedir. Yeşil badana / yıkama (greenwashing) ve yeşil susma / örtbas etme (greenhushing) faaliyetlerinin ötesine geçilmesi sorunsalı dev bir engel olarak önümüzde durmaktadır çünkü.

SON SÖZ

Raporun sonuç bölümünde şöyle bir vurgu var: “Devam eden şoklar gelişirken dünya bir yol ayrımına gelmiş durumdadır. Düşük işbirliği, düşük yatırım ve düşük büyüme söz konusu...Çoklu / karmaşık kriz ortamında ulusal önlemlerle küresel işbirliği arasındaki dengenin iyi kurulması gerekiyor. Bundan sonraki çoklu krizlerin üste-

sinden işbirliği ile gelebiliriz”.

Bu amaçla olsa gerek, bu yıl Davos Zirvesi’nde Küresel İşbirliği Köyü (Global Collaboration Village-GCV) kuruldu. Bu gerçek bir köy değil, metaverse’de bir platform ve burada kritik küresel sorunlara yenilikçi çözümler aranacak. Umarız bu girişim Nasreddin Hoca’nın karanlıkta düşürdüğü akçeyi aydınlıkta araması hikayesi gibi olmaz.

Rapora dayalı tartışmalarda gündeme gelen geleceğe yönelik kritik soru şu: “Kurtuluş, sosyal paydaşlar kapitalizmi ile mi olacak”? Soru yeni değil aslında.

2001 Davos Zirvesi’nde bir oturumun başlığı şöyleydi: “21.Yüzyılın Şirketinin Biçimlendirilmesi”. Bu oturumda panelistlerden biri Enron’un CEO’su K. Lay idi. Lay tarihteki en büyük şirket batışlarından biri bağlamında 2004’de tutuklandı.

2018 Davos Zirvesi’nde bir oturumun başlığı da şöyleydi: “Daha İyi Bir Kapitalizme Doğru”. Bu oturumdaki panelistlerden biri Nissan CEO’su C. Ghosn idi. Aynı yıl Kasım’da gelirini eksik beyan etme ve şirket fonlarını kötüye kullanma vb. suçlardan Japonya’da tutuklandı! Sonra da ilginç bir transferle Lübnan’a kaçmıştı!

Deminki soru geçen yıllardan bu yıla transfer; yanıt da bu yıldan gelecek yıl(lar)a transfer! Böyle gelmiş böyle gider mi? Risk Toplumu kitabıyla ünlü Ulrich Beck şöyle demiş: “Servet tepedekilere, risk aşağıdakilere”!

Kaynak

<https://www.weforum.org/reports/global-risks-report-2023/>

GELECEĞİN KENTLERİ

Levent UZUNÇIBUK

Dr. Öğr. Üyesi İstanbul Arel Üniversitesi,
İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Bölümü, luzuncibuk@arel.edu.tr,
ORCHID: 0000-0002-0040-0317

Giriş

Dünyada hızla nüfusu artan insanoğlunun, enerji ve çevre sorunları ile birlikte yaşamlarını güvenli ve yaşam standartları yüksek yerleşim yerlerinde sürdürülebilir bir şekilde devam ettirebilmesi önemlidir. Bu kapsamda bir ülkenin nüfusu, nüfusunun büyümesi, nitelikleri, vatandaşlarının nerede ve nasıl yaşadığı, kaynaklarının neler olduğu bilgileri ışığında yapılan planlamaların belirlenmesi ve uygulamaya geçirilmesi yerleşim yerlerinin diğer bir söylemle kentlerin biçimlenmesinde önemli rol oynar. Bu çeşit verilerin toplanması, analiz edilmesi ve değerlendirilmesi, sürdürülebilir bir kentleşmenin sağlanabilmesi için hem merkezi hem de yerel yönetimlerin demografik ve istatistiksel kapasite ve yeteneklerinin doğru ve yerinde kullanılmasına bağlıdır. Bu bağlamda “Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA)”, ülkemizde nüfus, gençlik, cinsiyet

ve cinsel sağlık, doğum ile ilgili verilerin elde edilmesinde ve analizinde kullanılacak en kırılma noktalarına ait verilerin sınırlı olmasının söz konusu nüfus gruplarına dayalı kanıtlı politikaların ve planlamaların geliştirilmesini önleyen en temel sorun olarak görmektedir. Bununla birlikte günümüzde Türkiye'nin nüfusunun 83 milyonu aşması ile dünyanın en kalabalık 17nci ülkesi olduğu, Suriye'den geçici korunma nedeniyle gelen 3,5 milyon ile birlikte nüfusunun 86,5 milyonu aştığı belirtilmektedir. Aynı zamanda ülke nüfusunun %15,6 sının gençlerden oluşması ile de AB ülkeleri ile mukayese edildiğinde genç nüfusun en yüksek olan ülkelerden biri olma özelliği taşıdığı belirtilmektedir (URL-1). Diğer taraftan, 15 Kasım 2022'de Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) Türkiye ve Hollanda Ankara Büyükelçiliğinin birlikte düzenlediği etkinlikte dünya nüfusunun 8 milyar kişi olduğu, dünya ve insanlık adına her bir bireye

eşit haklar ve eşit fırsatlar sağlanabildiği takdirde 8 milyar nüfusun sonsuz olasılıklar anlamına gelebildiği bir dönüm noktası olduğu ifade edilmiştir (URL-2). Söz konusu dünya nüfusunun 2050 yılında 10 milyar olacağı ve yapılan tahminlere göre üçte ikisinin kentlerde yaşayacağı belirtilmektedir. Bununla birlikte günümüz dünyasında kentsel hizmetlerden yoksun yaşayan bir milyarlık gecekondulu nüfusu anılan tarihte üç milyara ulaşacağı ifade edilmektedir. Bu husus 'geleceğin kentlerinin ne şekilde ve nerede olmalı?' sorusunu gündeme getirmektedir (URL-3). Kentleşmenin en önemli unsurlarından birisi olan demografik yapının olduğu unutulmamalıdır. Kentlerin gelişiminin nasıl olacağını aynı zamanda nüfus belirlemektedir. Diğer önemli bir husus söz konusu nüfusun dünya üzerinde nerelere ne şekilde yaşam standartlarının yükseltilerek yerleştirilmesi sorunu gündeme gelecektir. Bu sorunların birbirleriyle eklemlenmesi bizi günümüz çevre sorunlarının ötesinde daha büyük sorunlarla karşılaştıracığı şüphesizdir.

Tarihsel Süreç

İnsanoğlunun geçmişten günümüze yerleşim durumunu incelediğimizde yeryüzünde geniş bir dağılım ve merkezi bir yapılanma formu ile kentlerin şekillendiğini görüyoruz. Tarihi süreç içinde ortaya çıkan olumsuz koşullar, diğer bir söylemle savaşlar, doğal afetler, salgın hastalıklar, göçler, ekonomik krizler vb. durumlar yapıları çevrelerde bozulma, eksilme, eklemlenme vb. morfolojik değişimleri de ön plana çıkarmaktadır. Söz konusu koşullar içinde yaşam, ev kullanımından kent kullanımına kadar geniş bir alanı kapsamakta ve her kent kendine has yaşamsal değerleri de tarihi boyunca kent fiziksel dokusunun oluşumunu en küçük kalıplarına kadar yönlendirmektedir. Bu bağlamda insanoğlunun yaşamını

sürdürdüğü mekana, bir toprak parçasına, kısaca yerleşim birimine 'kent' ya da 'köy' denilmektedir (Uzunçubuk, 2022, 662). Bununla birlikte 'kent', sürekli toplumsal gelişme içinde bulunan ve toplumun, yerleşme, barınma, gelişim, çalışma, dinlenme, eğlenme gibi gereksinmelerinin karşılandığı, pek az kimsenin tarımsal uğraşılarda bulunduğu, köylere göre nüfus yönünden daha yoğun olan ve küçük komşuluk birimlerinden oluşan yerleşme birimi olarak tanımlanmaktadır (Keleş, 1998,75).

İlkçağ ve Orta çağ zaman diliminde savunma amaçlı mağaralardan başlayarak küçük ama yoğun köy yerleşimlerini oluşturan topluluklar Mezopotamya ve Doğu Akdeniz bölgesinde sonralarında güney ve kuzey Avrupa topraklarında kentlerin özünü teşkil etmiştir. Söz konusu yerleşim şekillenmesinin diğer bir söylemle kentin, nispeten büyük ve yoğun formda merkezi bir yapılanma ile sanayi devrimine kadar devam ettiği gözlenmiştir. Sanayi devrimiyle birlikte 19. Yüzyılın ortalarında civarındaki kırsal nüfusu da kendine çekerek daha da genişleyen ve adına 'sanayi kenti' dediğimiz bir yapıya dönüşmüştür. Bununla birlikte tarihsel süreç içinde bilim ve teknolojinin gelişimiyle ulaşımında önce banliyö treninin sonra otomobilin yaygınlaşmasıyla kentte yaşayan nüfusun kent özeğinden uzaklaşarak ve 'altkent (suburb)'lerde yaşamaya başladığı görülmüştür (URL-3). Ülkemizde de 1960'lerden sonra tarımda kırsalın iticiliği kentlerin çekiciliği kentleşmeyi hızlandırmış ve kentlerdeki konut sorunu gecekondulaşmayı gündeme getirmiştir.

Günümüzde bilgisayar ve iletişim teknolojisinin gelişimiyle 'Akıllı kent' adı altında bir işletim sisteminin desteğinde her yönüyle denetim altında bulunan bir kent formu oluşturulmuştur. Her ne kadar yaşam standartları yükseltilmiş görünse de yönetim tarafından kontrol edilebilir durumdadır. Devam eden

gelişimlere paralel olarak geleceğin kentlerinin özelliklerinden söz etmek yararlı olacaktır.

Geleceğin Kentlerinin Özellikleri

Hızlı nüfus artışının, gelişen küresel ekonominin, endüstrinin ve teknolojinin, siyasetin, salgın hastalık ve sağlığın, bölgesel silahlı çatışmaların, doğal ve insan kaynaklı afetlerin yarattığı olumsuz krizlerin çerçevesinde günümüz koşulları değerlendirilerek geleceğin kentlerinin özelliklerini şöyle sıralayabiliriz;

- Günümüz mekânlarında yaşanan hızlı tükeniş, geleceğin kentlerinde “sürdürülebilirlik” temel ilkesini ön plana çıkarmıştır. Bu kapsamda, geleceğin kent tasarımlarında kontrollü üretim ve kaynak tüketiminin, doğaya saygılı olmanın, ekonomik yaşamın ve sosyal güvenliğin sürdürülebilirlik koşullarına göre ortak nitelikler belirlenmiştir.

- Geleceğe dönük, enerji, doğa ve ekolojik

koruma odaklı ‘Ekolojik Yerleşimler ve Yeşil Mimarlık’, klasik kent unsurlarını yitirmeden yaşam standartlarını yükseltmeye yönelik ‘Yeni Şehircilik’, kentsel genişlemeyi sınırlayıcı ‘Akıllı Büyüme’ ve yeryüzünün eşyükseltilerine uygun ‘Yatay Yere Gömülü Yerleşimleri (Landcrappers)’ gibi yeni kentleşme akımları geliştirilmiştir. Bu bağlamda ‘Ekokent (Yeşil-Kent)’, ‘Yavaş Şehir’, ‘Kompakt Kent’, ‘Sembiyö Kent’, ‘Arkolojik Kent’, ‘İdeal Kent’, ‘Kavranabilir Kent’, ‘Yaşanabilir Kent’, ‘Düşük Karbon Kent’, ‘Dijital Kent’ ve ‘Akıllı Kent’ gibi yeni kent ti-polojileri ortaya konulmuştur.

- Kentlerin gelecekteki gelişmelerin birbirinden farklı üç ayrı yönde olacağı öngörülmekte olup bunlar;

a) Yeryüzünde az yer kaplayarak doğayı koruyan, çok katlı yapılara sahip yoğun kompakt kentler,

b) Doğaya uygun, az katlı yapılara sahip, seyrek, insan ölçeğindeki yatay kentler,

c) Yüksek ve yaygın gelişmeyi birlikte yürü-

ten yeşil kentler olarak belirtilmektedir.

- Geleceğin kentlerinin değişmeyen temel tasarım ilkeleri de;

a) Sürdürülebilirlik tasarım ilkelerine bağlı kalma sayısının yüksek olması,

b) Yeni bilimsel ve teknolojik gelişimlere açık olması,

c) Yaygın ya da düşey gelişme sınırlamasında bağımsız olması,

d) Doğay ile her zaman barışık olması olarak tespit edilmiştir (URL-4).

Ancak kentlerin gelişmesine ve geleceğine her ne kadar ekonomik gelişmeler, çevre sorunları, savaşlar, göçler, salgın hastalıklar ve doğal afetler yön verse de bunların kesişim kümesi de kentsel güvenliğe dayanmaktadır.

Kentsel Güvenlik

Günümüzde kentsel güvenlik ile ilgili tehditlerden bazıları, hızlı nüfus artışı, düzensiz sosyoekonomik gelişme ve insan güvenliği arayışı kapsamında incelenmektedir. Son on yılda, dünyamızda kentsel güvenliğe yönelik tehditlerin arttığı gözlenmiştir. Bu tehditlerin bir kısmı dramatik olaylar olarak oluşsa da çoğunluğu kentsel yoksulluk bağının ve gecekonduların fiziksel, ekonomik, sosyal ve kurumsal koşullarıyla eşitsizlik ilişkisinin sonucunda oluştuğu bilinmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ülkelerde, kentsel suç ve şiddetin işlendiği bölgelerde, suç ve şiddetin kökenlerinin ve etkilerinin nasıl ele alınacağı konusundaki tartışmaların arttığı gözlenmektedir. Örneğin, Brezilya, Guatemala, Honduras, Güney Afrika ve Kenya'daki çete çatışmalarından kaynaklanan şiddet çoğu ki-

şiyi olumsuz etkilemiştir

Günümüzde 'kentsel güvenlik' çok çeşitli endişeleri ve konuları içermektedir. Bu hususlar, gıda, barınma ve sağlık gibi temel ihtiyaçlardan, depremler ve siklonlar tarafından tetiklenenler gibi doğal afetlerin etkilerinden kentsel terörizm veya savaştan korunma gibi toplu güvenlik gereksinimlerine kadar geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Bununla birlikte, geleceğin kentlerinde söz konusu kaygı ve sorunların yalnızca birkaçı, bir insan yerleşimi perspektifinden uygun kentsel politika, planlama, tasarım ve yönetim yoluyla ele alınabileceği değerlendirilmektedir. Bu kapsamda kentsel güvenliği geliştirmek amacıyla kentlerin güvenliğinin sağlanması üç ana tehdit üzerine kurulmuş olup bunlar; "suç ve şiddet", "mülkiyet kullanım süresinin güvensizliği ve zorla tahliye, diğer bir söylemle kira, gecekondular ve kaçak yapılaşmanın mahkeme kararıyla son bulması" ile "doğal ve insan kaynaklı afetler" olarak belirlenmiştir. Günümüzde olduğu gibi geleceğin kentlerinde de bir bütünsellik içinde bu üç ana tehdit ile ilgili olarak kentsel güvenliğin sağlanabilmesi için, hem yerel, yönetimlere hem de ulusal hükümetlere ve uluslararası topluma büyük bir görev ve sorumluluk yüklemektedir (Uzunçubuk, 2022, 673-674).

Doğal ve İnsan Kaynaklı Afetler

Dünyamızda 1974 ve 2003 yılları arasında meydana gelen 6367 doğal afetin, 5,1 milyar insanı etkilediği ve 2 milyon insanın ölümüne neden olduğu bilinmektedir. Söz konusu doğal afetler toplam 182 milyon kişiyi evsiz bırakırken, ekonomik zararda 1,38 trilyon ABD doları olmuştur. 1975'ten bugüne kadar, küresel olarak kaydedilen doğal afetlerin sayısı, özellikle Afrika'da, çarpıcı bir şekilde (dört kat)

arttığı gözlemlenmiştir. Diğer taraftan, 1976 ve 2000 yılları arasında insan kaynaklı felaketlerin oluşumunda da, on kat gibi bir artışın olduğu dikkati çekmektedir. 2000-2005 yılları arasında, insan kaynaklı felaketlerden kaynaklanan ortalama ölüm oranı, doğal afetlerden kaynaklanan ölümlerden (olay başına 225) daha düşük (olay başına 30) olduğu belirlenmiştir. 1991-2000 yılları arasında her yıl doğal afetlerden etkilenen 211 milyon insanın yüzde 98'i gelişmekte olan ülkelerde olması dikkat çekicidir (Uzunçubuk, 2022, 680). Bununla birlikte ülkemizde özellikle büyük acılara ve ekonomik kayıplara neden olan 17 Ağustos ve 12 Kasım 1999 depremleri, kentlerin depremlere hazırlıklı olmaları açısından bir milenyum taşı olarak kabul edilmiş, gerekli yasal ve yönetsel düzenlemeler alınmış olmasına karşın son günlerde 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş'ın Pazarcık ilçesinde ve 9 saat ara ile Gaziantep'te meydana gelen 7.7 ve 7.6 büyüklüğündeki iki depremin 11 ilimizi ve Suriye'yi de etkilemiş olduğu görülmektedir. Yazının kaleme alındığı ana kadar 40 bin 642 vatandaşımızın hayatını kaybettiği, deprem bölgesindeki 147.934 vatandaşımız diğer illere tahliye edildiği bildirilmiştir (URL-5). Ancak arama kurtarma çalışmalarının sonuçlanmasına kadar söz konusu sayıların artabileceği değerlendirilmektedir.

Doğal bir afet olan depremler, kentlerde büyük hasar ve yıkımlara sebep olduğu gibi insanların konutsuz kalmalarına da neden olmaktadır. Aynı zamanda afetzedelerin konut sorunlarının çözülmesi, enkaz ve moloz yığınlarının kaldırılması, yeniden yapılaşmanın sağlanması gündeme gelmektedir. Bu süreç içinde öncelikle afetzedelerin geçici barınmaları sağlanırken yıkılan ve ağır hasarlı konutların yerine yapılacak yeni konutların geleceğin kentlerindeki hususlar dikkate alınarak daha sağlam ve güvenli konutların inşa edilmesine özen gösterilmelidir. Bu süreçlerde, her ül-

kenin uyguladığı politikalar farklılık göstermekle birlikte söz konusu politikaların başarısı, toplum katkısı ve hükümet desteği ilişkisi önem kazanmaktadır (URL-6).

Sonuç ve Değerlendirme

Geleceğin kentleri inşa edilirken yerleşim düzenlerine ilişkin verilerin toplanması, sadece demografik büyüme ile değil, aynı zamanda mekansal genişleme süreçleriyle ilgili olmalıdır.

Afete hazırlık alanında, tehlike haritalaması ve risk değerlendirmesi durumlarına dikkat edilerek, tehlikelerin haritalanması ve risk profillerinin geliştirilmesi, yerleşim yerlerinin oluşturulmasında bu uygulamalardan hiçbir şekilde taviz verilmemelidir. Risk değerlendirmeleri, birden fazla bilgi türünün toplanması

ve analizini içermeli ve bunların uygulanabilirliği sık sık denetlenmelidir. Ülkemizde geleceğin kentlerini oluştururken doğaya uygun, az katlı yapılara sahip, seyrek, insan ölçeğindeki yatay kentlere önem verilmesi bize son günlerde yaşadığımız büyük felaketler göstermiştir.

Son söz, geleceğin kentlerinde ön plana çıkan kentsel güvenliğin sağlanabilmesi sadece yerel yönetimlerin, merkezi hükümetin, sivil toplum örgütlerinin, uluslararası kuruluşların görevi değil, aynı zamanda kentte yaşamını sürdüren tüm bireylerin temel ödevlerinden birisi olduğu unutulmamalıdır (Uzunçibuk, 2022, 686).

Kaynakça

- Levent Uzunçibuk (2022), Kentsel Güvenlik, Güvenlik Çalışmaları (Cilt-II) Güvenlik Sektörleri ve Sorunları, 2022, 1.Baskı, Hiperyayın:942, Arel Üniversitesi Yayınları:9, ISBN 978- 625-8410-27-3
- Ruşen Keleş (1998) Kentbilim Terimleri Sözlüğü, 1998, 2.Baskı, İmge Kitabevi, ISBN 975-53 -181-6
- URL-1 <https://turkiye.unfpa.org/tr/topics/nüfus-dinamikleri> Erişim Tarihi: 13.02.2023
- URL-2 <https://turkiye.unfpa.org/tr/news/8-milyar-etkinligi> Erişim Tarihi: 13.02.2023
- URL-3 Olgu Çalışkan, Geleceğin kentleri nasıl olacak? Fikir turu, <https://fikirturu.com/toplum/gelecegin-kentleri-nasil-olacak/> Erişim Tarihi: 13.02.2023
- URL-4 https://www.researchgate.net/publication/324910484_Gelecegin_Kentlerine_Yonelik_Temel_Kavramlar_ve_Illkeler Erişim Tarihi 14.02.2023
- URL-5 <https://www.haberturk.com/deprem-olu-ve-yarali-sayisi-son-durum-kahramanmaras-depreminde-kac-kisi-oldu-kac-kisi-yaralandi-ve-kac-bina-yikildi-3566647> Erişim Tarihi: 18.02.2023
- URL-6 http://jag.journalagent.com/tasarimkuram/pdfs/DTJ_16_31_152_169.pdf Erişim Tarihi: 14.02.2023

TÜRK MİLLİ UZAY HEDEFLERİ: YENİLİKÇİ TEKNOLOJİ VE İNNOVASYONLA TÜRKİYE UZAYA GİDİYOR

A. İnci SÖKMEN ALACA

Doç. Dr., İstanbul Arel Üniversitesi, IIBF,
Uluslararası İlişkiler Bölümü, askinsok-
men@arel.edu.tr, ORCHID: 0000-0002-
2021-137X

Günümüzde dünyada pek çok ülke uzay alanında öncü güç olmak için, uzay programlarına ciddi yatırımlar yapmaktadır. Türkiye de, milli teknoloji stratejileri içerisinde uzay çalışmalarını da dahil ederek, uzay ekosistemi için gerekli alt yapıları oluşturmaya başladı. 2018 yılında bu çalışmalara kurumsal düzeyde yön vermek üzere idari ve mali özerkliğe sahip, özel bütçeli Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı bünyesinde Türk Uzay Ajansı kuruldu.

Türk Uzay Ajansı ilk görevini gerçekleştirerek, Cumhurbaşkanlığı tarafından belirlenen politikalar doğrultusunda hazırlanmış, Milli Uzay Programı 9 Şubat 2021 de Türk kamuoyuna açıklandı. Önümüzdeki on yılda, Türkiye'nin uzay çalışmalarının, toplumun refahı ve milli menfaatler doğrultusunda uzay ve havacılık teknolojilerinin geliştirilmesi temelinde 10 hedef belirlenmiştir. Katma değeri ve yenilikçi teknolojik çalışmaları destekleyen, disiplinler arası faaliyetlere hizmet eden, uzay alanında kritik teknolojiler konusunda bilginin üretilmesi ve sürdürülebilir platformların, iş modellerinin oluşturulmasına olanak tanıyan hedeflerdir. Mayıs 2022 de “ Milli Uzay Programı Strateji Belgesi 2022-2030” yayınlanmıştır. Bu strateji belgesi içinde ilk hedef uzaya erişim ve uzay limanı programı, Türk astronot ve bilim misyonu programı, uzay farkındalığı ve insan kaynağının geliştirilmesi, uzay teknolojileri geliştirme bölgesi kurulması, uzay sanayi ekosisteminin geliştirilmesi, uzay nesnelere yerden gözlemi ve takibi, uzay havasına ilişkin teknolojik araştırmalar, bölgesel konumlandırma ve zamanlama sistemi programı, uydu üretiminin tek çatı altına toplanması ve yerli uydu geliştirme programı ve ay araştırma programı yer almaktadır.

Açıklanan milli uzay hedefleri üç ana ekseninde, eş zamanlı ihtiyaç duyulan insan kaynağı-teknoloji geliştirme-alt yapı donanımı sağlamak üzere belirlendiği görülmektedir. Temel hedef, en kısa zaman dilimi içinde saptanmış uzay sınırını geçerek, öncelikle alçak yörünge sonrasında dünyamızın uydusu ay gök cisimi üzerine erişim imkanına

ulaşmaktır. Uydu üretim tecrübesinde kazanılan deneyimlerin ışığında, diğer yapay uydu sınıfında yer alan sonda, uzay modülü üretme sürecini hızlandırmıştır. Geliştirilmesi planlanan Türk GPS sistemi ve kendi topraklarımızdan gerçekleştirebileceğimiz uzay fırlatma lokasyonları, Milli Savunma sanayinde olduğu gibi dışa bağımlılığı azaltma stratejilerinin bir parçasıdır.

Uzaya insanlı ulaşabilecek Türk uzay aracı ve içindeki Türk astronot, uzun yıllardan beri beklenen bir hayalin gerçekleşmesini de sağlayacaktır. Henüz isimleri açıklanmayan seçilmiş üç Türk astronotu bulunmaktadır. Basına henüz tanıtılmayan ilk astronotumuz, askeri pilot kökenlidir. Bu seçilen kişilerin eğitimleri için Fransa'da düzenlenen Uluslararası Uzay Kongresinde, ABD Houston'da bulunan Axiom Space Uzay İstasyonu ile anlaşmıştır. Uzaya bugüne kadar çıkan Müslüman astronotlar Orta Doğu Bölgesinden İran ve Birleşik Arap Emirliklerindedir. Türkiye'nin astronot göndermesi ulusal gücüne büyük prestij katacaktır.

Çok sayıda nitelikli, etkin ve yetkin uzay insan gücünün süreklilik arz edecek uzay çalışmalarında görevlendirilmesiyle yeni bir istihdam alanı da genç nesiller için hazırlanmaktadır. NASA bünyesinde bu nesillere “Mars jenerasyonu” adı verilmektedir. Bu fikirden yola çıkarak, Türkiye'nin yeni uzay jenerasyonu Ay ve diğer gök cisimleri için eğitime başlanmıştır. Kurulması planlanan uzay üniversitesi ile yetişmiş insan ihtiyacı da karşılanacaktır. Bir çok üniversite (İTÜ, ODTÜ, BİLKENT, Ankara Yıldırım Beyazıt İstanbul Üniversitesi gibi) Türk Uzay Ajansı ile işbirliği protokolü imzalamışlardır. Ülkemizin kurucu üyesi olduğu Asya Pasifik Uzay İşbirliği Örgütü (APSCO), 2023 lisansüstü eğitimleri kapsamında yurtdışı eğitim burslarına TUA aracılığı ile Türk öğrencilerde seçilmeye başlanmıştır. Uzay alanında Türkiye dışında eğitim almış Türk akademisyenlerini tekrar ülkeye çağırarak tersine beyin göçü olarak ülkemiz milli uzay stratejileri hedeflerine

katkı sağlamaları sağlanmaktadır. Lise düzeyinde ise MEB Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü ile Ege Serbest Bölge Kurucu İşleticisi ve TUA arasında bilimsel ve teknolojik işbirliği imzalanarak 20 öğretmen ve 100 öğrenciye 29 Ocak-3 Şubat 2023 tarihleri arasında İzmir uzay kampında eğitimler verilmiştir.

Teknofest yarışmalarına her yıl katılan genç neslin yenilikçi teknoloji projeleri, uzay alanında da hayali gerçeğe dönüştürmeyi sağlayacak projelerle ülkemizin geleceğinin şekillenmesinde önemli kazanımlardır. Türk- Japonya bilim konseyi çalışmaları, açılacak Türk –Çin ve Türk – Rus üniversiteleri, bu ülkelerle yapacağımız uzay projeleri içinde önemli referans merkezleri olacaktır. Uzay alanında yeni AR-GE ve yenilikçi projeleri, fikir ve sınai mülkiyet hakları korunarak ticari kazanç haline dönüştürülmeleri hızlanacaktır. Bunların uygulanma alanı ise ilk olarak Ay projesi gözükmektedir.

Sanayi alanında “ devrim arabaları” ruhu olarak adlandırılan, ilk Türk arabası Devrim arabasının imal edilmesinde ortak mühendislik faaliyetleri, son yıllarda sağlık ekipmanları, havacılık ve uydur endüstrisi, bileşim teknolojileri alanlarında kullanılmıştır. Uluslararası alanda başta Nobel ödülü almak üzere bir çok Türk bilim insanı yeni buluşlara katkı sağlayarak insanlık için önemli faaliyetler gerçekleştirmektedir. Uzay alanındaki yeni teknolojiler ve inovasyon ürünleri üretiminde ilk paydaşlarla başlanan çalışmalar, hedeflenen uzay teknolojisi merkezi kurulmasıyla yeni paydaşların katılımını da sağlayacaktır. Baykar firması tarafından üretilen ilk uçan araba “ Cezeri” den sonra, Uzay alanında da, devrim arabaları mühendis ruhu beklenenden daha kısa sürede sonuca ulaşmamızı kolaylaştıracaktır. Uzay taşımacılığı ve Alçak yörünge de uydular konusunda projeler yapmak üzere Selçuk Bayraktar’a ait Fergani Uzay Teknolojileri Bileşim Sanayi ve Ticaret A.Ş. 2022 yılında faaliyete geçmiştir. Şirketin önemli projelerinden biri yörünge transfer aracı Uzay Kamyono-

nu ya da Uzay Otobüsü (Space Tug) dür. Bu araçla nano ve mikro uyduları uzay sınırından görev yörüngesine iletmeyi hedeflemektedir. Elon Musk’a ait Starlink gibi takımada uyduları geliştirerek alçak yörüngeye yerleştirmeyi hedeflemektedir. Yenilikçi uzay teknolojileri bağlamında Türk şirketi DELTAV uzay uygulamaları için roket motoru teknolojisi geliştirme, sonda roketi ve uydu itki sistemleri teknolojilerini ürün haline getirme ve uzay ortamında çalışan faydalı yüklerin testlerini yapma amaçları doğrultusunda kurulmuştur. Firmaya ait hibrit yakıt sistemi yeni roket teknolojileri içerisinde yer almaktadır.

Hedeflerden bir diğeri uzay sanayi sistemi ekonomisini geliştirmektir. Üretilmekte olan milli yapım uzay ürünleri ki bunların başında uydular, yakın zamanda başka ülkelere satılmak üzere ihracat kalemleri içerisinde yer almaya başlamıştır. Yeni nesil uydu alanında dünya da sayılı üreticiler arasına giren ülkemiz, küresel uydu markası yaratarak rekabeti güçlendirecektir. Yenilikçi Uzay teknolojileri ve ürünleri aynı zamanda sadece uzay için değil günümüz dünyasında piyasalarda da kullanılabilen bir yönü vardır. Bu nedenle uzay alanına odaklanmış üretim firmaları için çifte kazanç imkanı sağlayan karlı bir yönü de bulunmaktadır. Teknoloji ve Sanayi Bakanlığımız, Türk girişimcilerini uzay ekonomisine yönlendirerek yeni iş sahalarını değerlendirmelerini desteklemektedir. Uzay ekonomisi, uzay kıyafetleri, aksesuarları, özel gıda ürünleri, uçuş araçlarının iç ve dış gövde aksamaları, uzay havasına dayanıklı yaşam alanları üretme, yapay zeka tabanlı bilgisayar yazılımları, akıllı ev niteliğinde uzay üniteleri, uzay tıp ve ilaç araştırmaları, radyasyon önleyici ürünler, haberleşme teknolojileri, jeolojik araştırma üniteleri, üretilecek ürüne göre 3-D yazıcılar, uzay ortamında su üretme cihazları, tek kollu robotlar, inşaat robotları gibi çok geniş yelpazede ürünlerin üretimini kapsamaktadır. Gökçisimleri üzerinde yaşam alanları yaratılmaya başlandığında bir çok ihtiyaç malzemesini taşıyacak al-

çak yörünge uzay araçları da önem kazanacaktır. Özel havayolu şirketleri gibi girişimcilerin, yurt dışı üretici firmalarından uzay araçlarını satın alarak yada kiralayarak kendi alçak yörünge filosu oluşturup lojistik alanda hizmet vermeleri de beklenmektedir. Türkiye'nin Ay hedefinde, dünya ülkeleri tarafından oluşturulacak yaşam alanının bir bölgesinde gereken ekipmanların ve sürekli malzeme tedarikinin sağlanmasında bu firmalar kullanılabilecektir.

Dış uzay alanında tüm ülkelerin eşit kullanım hakkına sahip olduğu asteroid ve gök cismi üzerindeki madencilik de uzay ekonomisinin en dikkat çekici yanını ulaştırmaktadır. Sırf altın madeni içeren bir asteroid geçtiğimiz yıl uzayda keşfedildi. Yayınlanan haberde, altının dünyaya getirilmesi ile tüm dünya nüfusunun ekonomik sorunlarını bitirecek kadar rezervi olduğu belirtildi. Şu an dış uzayda bir çok ülkenin sonda uzay cihazları araştırdıkları gezegenlerde element ha-

ritaları çıkarmaktadırlar. Tespit edilen ve açıklanmayan alanlar yakın zamanda bu ülkelerin maden araştırma merkezlerine dönecektir. Bu nedenle Türkiye'nin uzaya en kısa sürede ulaşılabilirlik yeteneği kazanması, yörünge uzay araçları ile uzay seyahati gerçekleştirmek, uzay madenciliğinin de ülkemizde gelişmesini sağlayacaktır.

Hedeflerin gerçekleştirilebilir olma özelliği, ülke içindeki uzay faaliyetleriyle bağlantılı test çalışmalarına ve yurt dışındaki işbirliğinin güçlendirilmesiyle kesinlik kazanmıştır. Uzayın özel sektöre açılması ve ticarileşmesi, ülkeler arası işbirliğini kesintiye uğratan siyasi ve ideolojik açmazları ortadan kaldırarak, devletten bağımsız hareket eden özel sektör firmalarının, farklı ülkelere yeni uzay ürünleri satmaları ve hizmetleri sağlamalarının önünü açmıştır. Türkiye'de ortaya çıkan fırsatı değerlendirerek son gelişmiş uzay teknolojilerini satın alarak hızlıca bu alandaki alt yapı donanımlarını güçlendirmeye başladı. Yabancı uyruklu ve

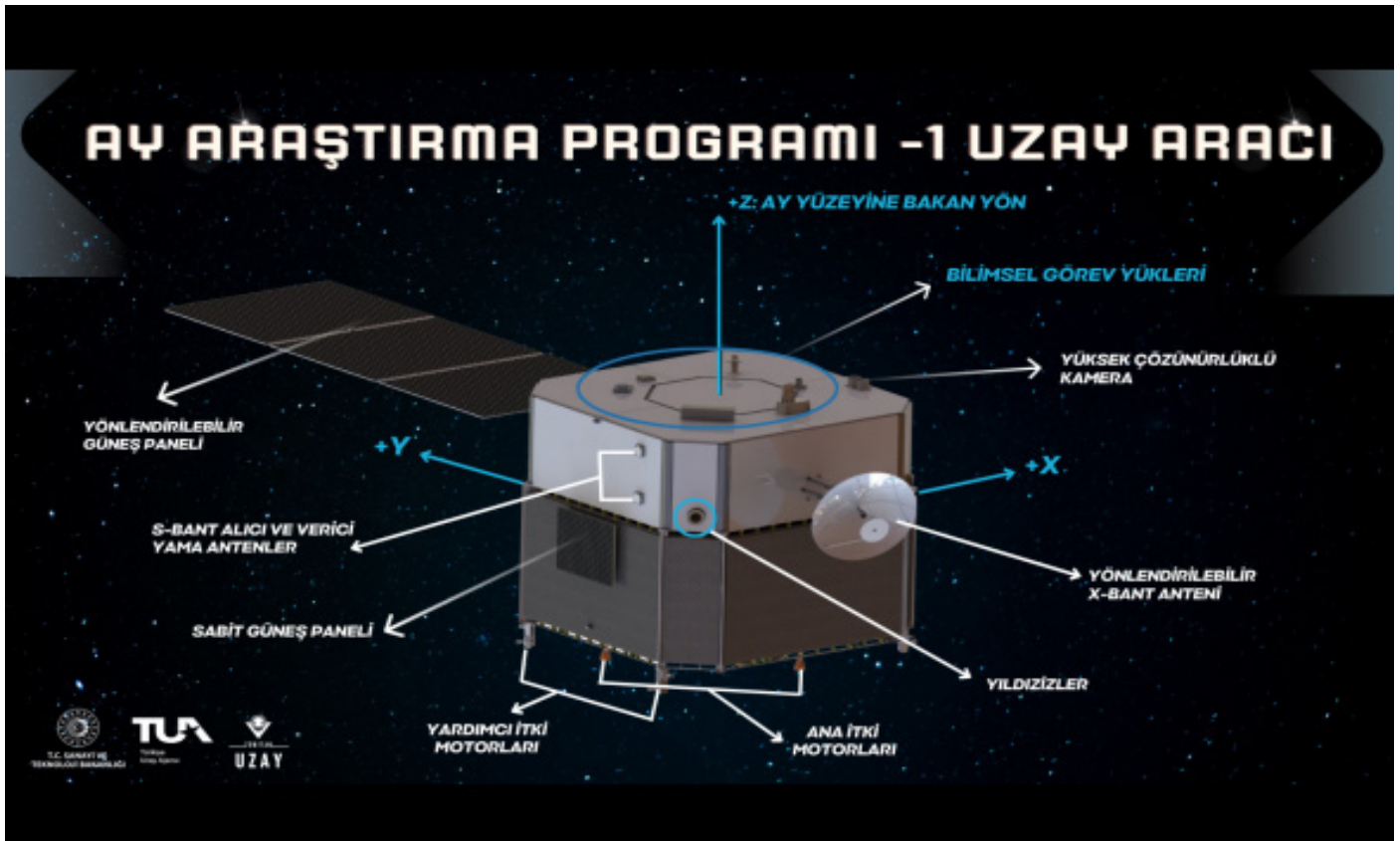
dış ülkelerde yaşayan bu alanda faaliyet gösteren Türk Uzay girişimcileri, ülkemizin hedeflerini gerçekleştirmesinde önemli aktörler olarak görülmektedir. Uzay faaliyetlerinin ya da bir başka deyişle uzaya fırlatma ve roketlerin geri dönmesi aşamasında, yaşam yerleri için tehlike arz ettiğinden denize kıyısı alanlarda ya da deniz ortası bir platformda uzay liman işletmeleri kurmak önem kazanmıştır. Açıklanan hedefler içerisinde yine diğer uluslararası ortaklarla birlikte, dünya da fırlatma lokasyon bölgelerinde böyle bir işletme de pay sahibi olmak öncelikli stratejilerden biridir. Ekvatora yakın Afrika ülkeleri bu alanda işbirliği bazında öne çıkan bölge ve ülkelerdir. Aynı zamanda Türk Dünyası Birliği, içinde uzay alanında işbirliği yapabileceğimiz Rusya içinde uzay alanında önem taşıyan Kazakistan Baykonur uzay üssü, Kırgızistan Manas uzay üssü bulunmaktadır. 12 Kasım 2021 de Azerbaycan'da, Türk Dünyası 2040 Vizyon Belgesi doğrultusunda Türk Devletleri Teşkilatı 1. Uzay Ajanları ve Kuruluşları toplantısı gerçekleştirilmiş ve bu yıldan itibaren

her yıl başka bir üye ülkede teknolojileri paylaşmak amaçlı toplantılar yapılmaya başlanmıştır.

Uluslararası işbirlikleri olarak TUA, 20 ülke 5 uluslararası şirket (Space X, Blue Origin, AXIOM, Lockheed Martin, Rocket Lab) 7 uluslararası kurum ve kuruluşlarla işbirliği içindedir. Space X şirketinin kullanılabilir roketleri Falcon 9 tedarik edilerek Türksat 5B ve Türksat 5A, 6A uyduları fırlatılmıştır. ABD dışında Asya Pasifik Uzay İşbirliği Örgütü (APSCO) kapsamında Çin ve Rusya ile de uzay işbirliğimiz bulunmaktadır.

Stratejik Hedef Ay'da Türk Bayrağını Dalgalandırmak

2024 yılında NASA, "Artemis" programı kapsamında yeniden ay gök cismine insanlı uzay uçuşunu başlatarak, gök cismi üzerinde kalıcı bir yaşam ünitesi kurma projesini hayata geçirmeye başlayacağını açıkladı. Bir çok ülke ile yapılan işbirliği çerçevesinde ay da kurulacak yeni yaşam üniteleri

farklı ülkelerden bilim insanı ve araştırmacıların çalışmasına uygun şekilde dizayn edileceği öngörülmektedir. Halen ayın hangi yüzeyinde nerede yapılanması gerektiği konusunda görüşmeler devam ederken, Antarktika da olduğu gibi uluslararası bilim köyü niteliğinde yepyeni bir yerleşke dış uzay alanında inşa edilecektir. Ay da şehir planlaması olarak adlandırılan bu çalışma da mimarlar yarışmalarına katılarak model örnekleri sunmaktadır. Mart 2020'de Viyana merkezli 2017 de kurulan Ay Köyü Derneği, mevcut dış uzay anlaşması ilkeleri çerçevesinde barışçıl amaçlarla ayda yer almak isteyenler için 15 ilke açıkladı. Böyle bir uluslararası alanda Türkiye'nin yer alma isteği uzay çalışmalarının da hızlanmasını ülke içinde arttırmıştır. Cumhuriyet'in 100. Yılında bu stratejik hedefi gerçekleştirmek, yeni oluşan uzay ekosistemin parçası olmanın da gurunu getirecektir.

Dünyanın hızla artan deprem, çevresel kirlenme, oksijen seviyesinin azalması, ozon tabakasındaki deliğin genişlemesi, meteor çarpması gibi yaşamsal hayatı tehdit eden konulara yönelik acil çözüm üretme alanlarından biri olarak dış uzay çalışmaları önem kazanmıştır. Uzayın havasını kontrol etme, güneş patlamalarının izlenmesi, yaklaşan meteorun yörüngesinin değiştirilmesi, yer ve uzay teleskoplarıyla gözlem ve haritalandırma, uzaydan dünya gözlemi, karanlık madde ve kara delik araştırmaları, uzayda bitki yetiştirme, oksijen üretme Ay daki bir bilimsel araştırma köyünün önemli faaliyet alanları içerisinde. Uzay bilgisi üretme konusunda kendi bilim in-

sanlarımızın ay da yapacağı çalışmalar Türk uzay biliminin literatürüne katkı sağlayacaktır. Çok sayıda Türk bilim insanının farklı zamanlarda ay da bulunması, diğer ülkelerle uluslararası projelere katılması dünyanın geleceği yönünde politika ve hukuksal norm oluşturma süreçlerinde aktif olmamız uluslararası sistemde Türkiye'nin bilimsel gücünü arttıracaktır. Aşağıda resmi bulunan TÜBİTAK Uzay Teknolojileri Araştırma Enstitüsü (TÜBİTAK UZAY) tarafından tasarlanarak geliştirilen iki ayrı modülden uzay aracı yapım aşamasındadır.

Türkiye'nin milli uzay hedefleri zamanlama ve hedeflerin içeriği açısından yeni oluşan uzay ekosistem inşasında aktif yer alacağımızın irade ve azim gücünü ortaya koymaktadır. Tüm zorluklara ve risklere rağmen sıfırdan başlamadan, dış ülke ve özel şirket teknolojilerini değerlendirerek bu hedeflerin on yıldan önce sonuçlanabileceğini söylemek mümkündür.

Kaynakça

¹Anadolu Ajansında yer alan 17.02.2021 tarihli yazımdan büyük çoğunlukla yararlanarak hazırlanmıştır. Eserin orijinal haline <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turkiye-yenilikci-teknoloji-ve-inovasyonla-uzaya-gidiyor/2147642> ulaşılabilir.

²Bkz. Milli Uzay Programı Strateji Belgesi 2022-2030, <https://cdn.tua.gov.tr/62988f09d2a2e.pdf>

³Bkz Ay Köyü İlkeleri <https://moonvillageassociation.org/moon-village-principles-mvp-issue-2-draft-public-consultation-opens/>

NEVRUZ VE ULUSLAR- ARASI İLİŞKİLERİN GELECEĞİ

Mandana TİSHEHYAR

Dr., İran Barış Araştırmaları Derneği

Cüneyt AKALIN

Prof. Dr., Siyaset Bilimi-Kamu Yönetimi

“Uluslararası ilişkilerde sürekli dostlar, sürekli düşmanlar yoktur; sadece sürekli çıkarlar vardır!”

Amerikalı uluslararası ilişkiler profesörü Hans Morgenthau'nun 1948'de yazdığı *Politics Among Nations* (Uluslararası Politika) başlıklı kitaptan alınan bu önerme uluslararası ilişkiler akademisyenlerine ve öğrencilerine yabancı değildir. Morgenthau'nun iki kutuplu dünyanın ilk yıllarında ve İkinci Dünya Savaşının bitiminden birkaç yıl sonra sarfettiği bu çarpıcı sözler, uluslararası ilişkiler alanındaki Realist düşünce okulunun kuruluşundaki temeli oluşturmuştu.

Bununla birlikte dünya pek çok inişli çıkışlı olaya tanık oldu, uluslar arasındaki ilişkiler değişik şekiller aldı, yeni dostluk ve husumet biçimleri ortaya çıktı. Soğuk Savaş yıllarında en etkili teorilerden biri kabul edilen Realist yaklaşım, hükümetler ve uluslar arasındaki yeni olayları ve eğilimleri açıklayamıyordu. Buna bağlı olarak uluslararası ilişkilerin oluşumundaki temeller yeniden tanımlandı. Avrupa Birliği'nin kuruluşu ve öteki bölgesel kuruluşlar uluslararasıdaki yeni unsurların oynadığı roller bakımından anlamlıydı. “Çıkar” da Alexander Wendt'in 1990'ların sonunda geliş-

tirdiği İnşacılık teorisinde belirttiği şekilde, yeni bir anlam, kimlik ve kültürel boyut kazandı; bu unsurlar çıkarların oluşumunun temelleri olarak ele alındı.

Böylece, Soğuk Savaş dönemi, tek kutup oluşturmaktan ve ekonomide, siyasette, kültürde ve toplumda küreselleşmeye yol açmaktan çok, farklı bölgelerde benzer kimliklere sahip siyasal birliklerin ilişkilenebilmesi ile sonuçlandı. Hükümetler, ulusal çıkarlarını güvence altına almak, uluslararası arenada daha istikrarlı, daha güçlü roller oynamak için ulus-aşırı birlikler oluşturmaya çalıştılar. Ülkeler arasında bölgesel düzeydeki ilişkiler, uluslararası ortaklıklarda yeni kalıplara büründü. Öte yandan, bölünmüş çıkarları tanımlama eğilimindeki kimlik bağları, kültürel bağlar oluşturdu. Dolayısıyla kimlik bireylerin ve toplumların kültürel özelliklerinin yapıcısı olarak ele alındı.

Günümüz dünyası, benzer kültürlere sahip toplumlar arasındaki ilişkilerin ve uluslar ve hükümetler arasındaki ortaklıkların temelini oluşturduğu “bölgeselleşmiş” bir dünyadır. Yeni teknolojiler de bu türden yeni bir modelin gelişimi için uygun zemini yarattı. Bu nedendir ki,

“sınır” gibi bir kilit unsurun uluslar arasındaki ilişkilerde önemini yitirdiğini görebiliyoruz. Ege-menliğin geleneksel anlamı bu yeni dünyada yeniden tanımlanıyor. “Bölge” kavramı muazzam değişikliğe uğradı. Bölge artık haritalar üzerinde çizilen bir şey olarak ele alınmıyor. Günümüz dünyasında bir bölge ekonomik, siyasal, bilimsel vb. ilişkiler çerçevesinde, ortak kültürel/kimlikel unsurlar temelinde bir araya gelen ve ortak çıkarlar için iş birliği yapan topluluklardan oluşuyor. Bu nedenle, bölge, toplumları bir araya getiren ortak kültürel unsurların yeniden tanımlanmasını sağlayan yeni yapıcı bir unsur olabilir.

Son yıllarda, İran, Afganistan, Tacikistan, Azerbaycan, Hindistan, Irak, Kazakistan, Kırgızistan, Pakistan, Türkiye, Türkmenistan ve Özbekistan Nevruz’u UNESCO’da manevi insani kültürel miras olarak kaydettirmeye çalıştılar. Nitekim Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun A/RES/64/253 sayılı kararı ile 21 Mart “Uluslararası Nevruz Günü” olarak Kabul edildi. Öte yandan, Nevruz’un kutlandığı ülkeler listesi belirtilenden uzundur, Balkanlardaki Arnavutluk’tan Doğu Asya’daki Çin’e ve Mogolistan’a kadar uzanır.

Nevruz Kültürel Bölgesinde ülkelerin büyük bir çeşitlilik gösterdiği açıkça görülür. Coğrafi açıdan bakıldığında, Batı Asya, Kafkasya, Doğu Avrupa, Orta Asya ve Güney Asya’nın bölgelerini kapsadığı görülür. İnançlar açısından bakıldığında, Hristiyanlıktan Zerdüştlüğe, Hinduizmden ve Yahudilikten ve çeşitli İslam inançlarına bağlı insanlara kadar uzanan bir yelpazede insanların hepsinin Nevruz’u kutladığı görülür.

Etnik açıdan da Nevruz Kültürel Bölgesinin bu uygarlık alanında uzun süre yaşamış, Nevruz

Kültürünü birlikte şekillendirmiş çok çeşitli kabilelerden oluştuğu görülür. Dilsel çeşitlilik Nevruz Kültürel Bölgesinin bir başka yanısıdır. Öte yandan, bu uygarlaşma bölgesinin sakinleri topluluklar arasında, ortak kültürel ve kimlikel kavramları, değerleri ve kuralları daha anlaşılır hale getiren köklü dilsel bağlar kurdular; bölgenin farklı dillerini, diyalektlerini korumaya ve kullanmaya devam ederek, çok güzel bir gökkuşağı oluşturdular.

Bu şekilde, Nevruz Kültürü, hoşgörü ve bağışlama sayesinde ve kardeşlik, iyilikseverlik, uzlaşma ve karşılıklı yardımlaşma gibi değerleri yayarak günümüz dünyasında birçok sivil toplumu bir araya getirmeyi başardı. Nevruzun evrensel kültürel değerleri, onun ulus-ötesi düzeyde kimlik yaratıcı bir rol oynamasını, bölgesel kültür oluşumuna katkı vermesini ve yaşadığımız dünyadaki insanlı tutumları güçlendiren eski gelenekleri ve ritüelleri anımsamamızı sağladı.

Nevruz’un uygarlaştırıcı çevresindeki ulusların ortak mirası olarak, Nevruz Kültürünün modern uluslararası ilişkiler teorilerinin, özellikle bölgeselcilik teorileri bağlamında formüle edilmesi gerekiyor. Dahası, mevcut ortak stratejilere uygun olarak hükümetlerin ve ulusların ekonomik, siyasal ve güvenlik gereksinimlerini sağlayan daha geniş bir toplumu oluşturmaya ihtiyaç duyuyor. Nevruz Kültürel Bölgesi Söyleminin şekillendirmek amacıyla, siyasal önderler arasındaki ittifak çalışmalarından önce, ortak kültürel değerler çerçevesinde, ulusal çıkarlar, yönetim, sınır, kardeşlik ve husumet gibi kavramlara yeni tanımlar getirebilmek için, bölge ülkelerindeki düşünürlerin ve akademisyenlerin düşünsel ve eylemsel alanlarda iş birliği gerekiyor.

